

Asutawa Kogu

3. istungjärk. **Protokoll nr. 104 (7).**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 10. weebruaril 1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 99 Asutawa Kogu liiget.

Walitsuse lautas: peaminister **J. Tõnisson**, rahaminister **J. Kukk**, töö-hoolekandeminister **A. Palwadre**, haridusminister **K. Treffner**, kaubandus-tööstusminister **N. Köstner**, välisminister **A. Birk**, sõjaminister **A. Hanko**, siseminister **A. Hellat**, riigikontrolöör **K. Einbund**, põllutöominister **Th. Pool**, kohtuminister **J. Jaakson**, teedeminister **E. Sakk**, toitlusminister **J. Kriisa**.

P ä e w a k o r d:

1. Rahwawäelaste ja nende perekondade pensioniseadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Asutawa Kogu juhatus teadaandmine 1919. a. 20. dets. seaduse põhjal Wabariigi Walitsuse poolt väljaantud seaduste ja krediitmääramise kohta.

3. Seaduseelnõu Eesti ja Wenemaa wahelise rahulepingu kinnitamise kohta — välisasjade komisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal sekretäär **H. Martna**.

Juhataja **A. Rei**: Awan Asutawa Kogu koosoleku. Tänase päewakorra muutmise kohta ettepanekuid ei ole tehtud.

I. Rahwawäelaste ja nende perekondade pensioniseadus — redaktsioon. Redaktsiooni komisjoni aruandja **J. Mets** (loeb): Asutawa Kogu poolt 6. weebruaril 1920. a. wastuwõetud rahwawäelaste ja nende perekondade pensioniseadus.

I. Üleüldised määrused.

Selle seaduse põhjal on riigilt pensionisaamise õigus: a) rahwawäelastel, kes rahu- ehk sõjaajal oma töowõime on kaotanud kas haawade, wäliste wõi sise-miste wigastuste ehk haiguste tõttu, kui need haawad, wigastused ehk haigused

Eesti rahwawäeteenistuse täitmisest järgnewad; b) tema naisel ja lastel; c) isikutel, keda rahwawäelane tegelikult ülewal pidas enne wäeteenistusse wõtmist wõi astumist, ehk keda tema seaduse järele kohustatud on ülewal pidama, kui neil ei ole teist toitjat.

Märkus: Rahwawäelasteks loetakse kõik sõjawäelased ameti ja auastme peale waatamata, sõjawäeametnikud ja sanitäär-personaali liikmed.

§ 2. Pensioni täismääraks on palk, mis rahwawäelane wäeteenistuses samas ametis edasi teenides saaks, juurde arwatud ka rahwawäelase toitmine.

§ 3. Eelmises (2) paragrahwis nimetatud pensioni täismääraks igaks järgnewaks aastaks kinnitab komisjon, mis koos seisab sõja-, töö- ja hoolekande- ja rahaministeeriumi ning riigikontrolli esitajatest.

§ 4. Pensioni väljaandmine kuulub töö- ja hoolekandeministeeriumi wõimkonda ning sünnib tema arwel.

§ 5. Kõik pensioniküsimusse puutuw kirjawahetus ja tunnistused on tempelmaksust wabad.

§ 6. Pensionirahast ei tehta mahaarwamisi wõla kustutamiseks ehk nõudmiste rahuldamiseks.

II. Rahwawäelaste pension.

§ 7. 1) Rahwawäelased, kes 100% töowõimet kaotanud, saawad täie pensioni (§ 2).

Märkus: Rahwawäelased, kes sõjas oma töowõime täiesti on kaotanud ja kõrwalabi tarwitsewad, saawad 25% lisapension.

2) Rahwawäelased, kes on wähem kui 100% oma töowõimest kaotanud, saawad pensioni oma töowõimekaotusele wastawalt nende tabelite järele, mis § 13. põhjal välja antud.

Märkus: Töowõimekaotus alla 10% ei anna õigust pensionisaamiseks.

§ 8. Pension määratakse kas eluaegne wõi tähtaegne, pensionääri töowõime kaswamise wõimaluse järele.

§ 9. Teenistuse täitmisest järgnenute wigastuste wõimalikult täpipealseks re-

gistreerimiseks tähendawad kõik asutused, millega rahwawäelane wäeteenistuses wiibides kokku puutub, nagu sõjawäeosad, arstlikud asutused, sidumiskohad, sanitäär- ja soomusrongid jne. „rahwawäelase märkraamatusse“ wastawad teated, mis selgitawad rahwawäelase pensionisaamise õigust. Sarnase märkraamatu puudumise korral annawad mainitud asutused rahwawäelasele määratud wormi järele tunnistuse haawade, wigastuste ja haiguste ning nende tekkimise põhjuste ja aja üle. Samad teated hoitakse alal tähestiku järjekorras neis asutustes.

§ 10. Kõik rahwawäelased, kes sõjawäest lahkuwad teenistuses saadud haawade, wigastuste ehk haiguste tagajärjel, waadatakse wäeosa arstliku komisjoni poolt läbi, kes nende töowõimekaotuse protsendi ära määrab.

§ 11. Rahwawäelased, kes oma töowõime kaotanud pärast sõjawäest wabastamise, kui aga selle kaotuse põhjuseks olid wäeteenistuses saadud haawad, wigastused ehk haigused, ehk kes mõnesugustel põhjustel eelmises paragrahwis tähendatud wiisil üle waadatud ei ole, wõiwad 2 aasta jooksul pärast wäeosast lahkumist endid pensionisaamiseks maakonna rahwawäe komisjonis läbi waadata lasta, kusjuures töowõimekaotuste põhjused selgeks tulewad teha.

M ä r k u s: Kui rahwawäelane ei wõi arsti poolt konstateritud terwisliku seisukorra pärast isiklikult läbiwaatamisele ilmuda, toimetab läbiwaatust rahwawäelase wiibimise kohas maakonna rahwawäe komisjoni poolt seks komandeeritud arst.

§ 12. Arstliku läbiwaatuse tagajärjest seatakse läbiwaatawa asutuse poolt (§§ 10. ja 11.) põhjalik akt kokku, kuhu üles märgitakse pensioninõudja töowõimekaotuse protsent, haiguse liik ja haiguste ning kehaliste puuduste tabeli paragrahw, mille alla läbiwaadataw oma terwisliku seisukorra järele kuulub. Samuti tähendatakse aktis ära, kas töowõimekaotus on jäädaw wõi ajutine.

Kui töowõimekaotus on ajutine, tehakse akti märkus, millal rahwawäelane uuele läbiwaatamisele peab ilmuma. See tähtaeg ei tohi olla mitte hiljem kahte aastat, läbiwaatamise päewast arwates (§ 25).

§ 13. Tabelid haiguste ja kehaliste puuduste kohta, millest oleneb töowõimekaotus ja juhatuskirjad arstidele nende

tabelite tarwitamise kohta seab kokku töö- ja hoolekandeministeerium ühes sõjaministeeriumiga, andmete põhjal, mis annab sõjawäe terwishoiuwalitsuse nõukogu. Need tabelid ja juhatuskirjad awaldatakse „Riigi Teatajas“.

§ 14. § 12. mainitud akt saadetakse läbiwaatawa asutuse poolt töö- ja hoolekandeministeeriumi. Ärakirjad aktist antakse pensioninõudjale ja saadetakse selle walla- ehk linnawalitsusele, kus pensioninõudja elab.

§ 15. Walla- ehk linnawalitsus asub wiibimata peale eelmises paragrahwis ettenähtud ärakirja kättesaamist §§ 29. ja 30. ettenähtud andmete kogumisele, mis tuleb lõpetada hiljemalt kahe nädala jooksul.

§ 16. Wallawalitsus saadab wiibimata maakonnawalitsusele kogutud andmed ühes § 12. mainitud ärakirjaga aktist, mida maakonnawalitsused wiibimata läbi waatawad ja pensioniandmise otsustawad eitawalt wõi jaatawalt. Jaatawa otsuse korral määrab ta selle seaduse §§ 2., 7., 8. ja 25. põhjal pensioni kindlaks. Linnas teeb neid otsuseid linnawalitsus tema poolt kogutud andmete põhjal. Otsus antakse pensionäärile kirjalikult teada.

§ 17. Rahwawäelastele, kelle pensionimääramine maakonna- ehk linnawalitsuses arutamisele tuleb, antakse asja arutamise päewast teada ja ta wõib isiklikult asja arutamisel seletusi anda.

§ 18. Maakonna- ehk linnawalitsuse otsuse peale wõib pensioninõudja kaebust tõsta töö- ja hoolekandeministeeriumis kuu aja jooksul, otsuse teadaandmise päewast arwates. Töö- ja hoolekandeministeeriumi otsus on lõpulik.

§ 19. Kui läbiwaatamise akt maakonna- ehk linnawalitsuses kahtlust äratav, wõib teina pensioninõudjat rahwawäe komisjoni poolt uuesti läbi waadata lasta.

§ 20. Jaatawad otsused (§ 16) saadab maakonna- ehk linnawalitsus kinnitamiseks töö- ja hoolekandeministeeriumi, kes tarwilikud summad kohalikkudesse renteidesse saadab maakonna- ehk linnawalitsuste nimele, pensioni wäljaandmiseks.

§ 21. Maakonnawalitsused saadawad pensionisaajate nimekirjad wallawalitsusele. Walla- ja linnawalitsused annawad pensionisaajateks kinnitatud isikutele pensioniraamatud, millega nad pensioni

oma soovi järele kohalikkudest renteidest wõi wallawalitsustest saavad. Pension makstakse kuuwiisi ette.

§ 22. Pensioni antakse wälja pensionäärile isiklikult ehk tema usaldusmehele. Walla- ja linnawalitsused on kohustatud maksuta tunnistusi wälja andma, et pensionärid elus ja pensionisaamise õigust ei ole kaotanud.

§ 23. Nende rahwawäelaste pension, kelle kohta selgeks tehtud, et nad waimuhaiged ja mitte mõnes asutuses riiklikku ehk kogukondlikku ülewälpidamist ei saa, makstakse nende naistele, lastele ehk teistele isikutele, kelle hoole all nad wiibiwad.

§ 24. Linna- ja wallawalitsused wallawad tingimiste muutuste järele, mis pensionisaamise õiguse peale mõju awaldawad, sealjuures vähemalt iga kolme aasta kestes üleüldiseid pensionisaajate nimekirju läbi waadates.

§ 25. Kui rahwawäelase töowõimekaotus ajutine, ehk kui wõimatu kohe kindlaks teha töowõimekaotuse jääwat protsenti, määratakse esialgsete andmete põhjal ajutine pension ühest kunni kolme aastani (§ 12). Selle pensioni kestus ei wõi kauem olla, kui üks kuu peale uue läbiwaatamise tähtaja.

§ 26. Kui haawadele, wigastustele ehk haigusele järgneb suurem tööjõukaotus, kui seda wõiks kindlaks teha läbiwaatusel, on pensionääril õigus uut arstlikku läbiwaatamist ja pensioni suurendamist nõuda. Sellekohast nõudmist ei wõi awaldada enne 2 aastat peale eelmist arstlikku läbiwaatust.

§ 27. Pensioni maksetakse pensioni nõudmise päewast alates, kuid mitte warem, kui rahwawäelase riiklik ülewälpidamine lõpeb.

§ 28. Isikud, kelle pensioninõudmine tagasi lükatud, wõiwad nõudmist korrata mitte warem kui aasta pärast, eelmise otsuse päewast arwates.

§ 29. Pensioni ei makseta aja eest, mil pensionäär hoolekandeaasutuses täielikku riiklikku ülewälpidamist saab, ehk mil ta wangistatud on.

§ 30. Pensioniandmine lõpetatakse ära: 1) kui pensionääri sissetulek tema ülewälpidamist wõimaldab, missuguse sissetuleku alammäära määrab aasta peale kindlaks § 3. nimetatud komisjon, wõttes aluseks sissetulekumaksu ja teisi andmeid; 2) kui pensionäär kohtu poolt mõistetakse sunnitööle, wangiroodu ehk

wangimajasse õiguste kaotamisega ehk kui ta on karistatud warguse, kelmuse, tema hoole usaldatud waranduse omandamise, warguse warjamise, warastatud ehk pettuse teel omandatud asjade teadliku ostmise ehk pantiwõtmise, liiakasuwõtmise wõi salawiinapõletamise ja müümise eest; 3) kui pensionäär üle lubatud tähtaja wäljamaal wiibib; 4) kui pensionäär wõõra riigi kodakondsusesse astub; 5) kui pensionäär ei ilmu ajutise pensioni määramisel nimetatud tähtjaks komisjoni poolt mittemõjuwateks tunnistatud põhjustel uuele läbiwaatamisele; 6) pensionääri surma korral.

§ 31. Eelmise paragrahwi punkt 5. põhjal lõpetatud pensioniandmist jätkatakse uue läbiwaatamise päewast peale, kui pensionääri terwisliku seisukorra järgmine läbiwaatus on olnud mittemõjuwateks kui 3 aastat pärast selleks määratud tähtaega; samuti jätkatakse eelmise paragrahwi p. 1. põhjal lõpetatud pensioniandmist, kui pensionäär sissetuleku kaotab.

§ 32. Pensionääri surma korral jääb etteantud pensioniraha riigi kanda.

III. R a h w a w ä e l a s t e p e r e k o n d a d e p e n s i o n .

§ 33. Riigilt pensionisaamise õigus on kõigil neil isikuil, kes § 1. p. b ja c ette nähtud, kui nende toitja rahwawäelane on: 1) Sõjas langenud wõi jäljeta kadunud; 2) surnud wäeteenistuses saadud haawade, sisemiste ja wäliste wigastuste wõi haiguste kätte; 3) surnud rahuajal sõjawäeteenistuses ehk 6 kuu jooksul pärast lahkumist sellest, kui on selgeks tehtud, et surm oli tingitud teenistusest sõjawäes; 4) surnud pensionisaamise ajal; 5) riiklikku hoolekandeaasutusse paigutatud.

§ 34. Eelmises (33) paragrahwis nimetatud isikud saavad pensioni järgmiselt:

1) nende toitja surma puhul § 33. p. 1—3 äratähendatud juhtumistel:

- a) üheliikmeline perekond — pool;
- b) kaheliikmeline perekond — kaks-kolmandikku;
- c) kolme- ja rohkemliikmeline perekond — kolmweerand pensioni täismäärast (§ 2).

2) § 33. p. 4. ja 5. äranähtud juhtumistel — p. 1. all nimetatud osa rahwawäelasele maksetud pensionist (§ 7. p. 2).

§ 35. Kui § 1. p. b ja c tähendatud isik, kellel selle seaduse järele õigus on pensioni saada, mõne teise seaduse põhjal pensionisaamise õiguse omandab, määratakse temale see pension, kumb neist kahest suurem.

§ 36. § 1. p. b ja c tähendatud isikud wõiwad pensioni saada, kui nad on tööwõimetud.

M ä r k u s: 1) Rahwawäelase lesk, kui temal sellest abielust laps alla 10 aasta on, 2) lapsed alla 16 aasta ja 3) wanad üle 60 aasta loetakse tööwõimetuteks.

§ 37. Pensionimääramise nõudmised antakse teada walla- ehk linnawalitsusele suusõnal ehk kirjalikult. Kui nõudmine suusõnalik, seawad tähendatud asutused sellest protokollki kokku.

§ 38. Pensioninõudmistele lisatakse juurde dokumendid: 1) § 33. äratähendatud asjaolude üle ja 2) sündimise aja kohta, ja 3) tõendused selle üle, et pensioninõudja § 1. p. b ja c alla käib. Walla- ehk linnawalitsused muretsewad peale selle teateid § 36. ära tähendatud andmete üle ja selle üle, et asjaolusid ei ole, mis annaks põhjust pensionimaksmise ajutiseks katkestamiseks ehk lõpetamiseks.

M ä r k u s: Nimetatud dokumentide puudumise korral ei takista eelmises (37) paragrahwis ülesloetud asutused asja käiku, kui nõuawad wiibimata wastawatest asutustest puuduwad dokumendid.

§ 39. Wallawalitsused saadawad kõik käesolewad andmed, nagu pensioninõudja palwekirja, protokollki (37) § 38. mainitud tunnistused ja teised andmed maakonnavalitsustele. Maakonna- ja linnawalitsused waatawad järgmisel koosolekul sissetulnud soowiawaldused läbi, otsustawad jaatawalt ehk eitawalt pensionimääramise ja annawad oma otsuse kirjalikult teada. Edaspidise asjaajamise kohta on makswad §§ 17., 18., 20., 21., 24. ja 32.

§ 40. Pension määratakse nõudmise päewast peale; sel juhtumisel kui perekonnatoitja pensioni sai, sellest päewast peale, milleni wiimasele pension wälja antud.

§ 41. § 1. p. b ja c tähendatud isikutele ei makseta pensioni neil kordadel, mis § 29. ette nähtud.

§ 42. Pensionimaksmine lõpeb täiesti § 32. p. p. 1., 2., 3., 4. ja 6. tähendatud juhtumistel ja peale selle naisisikute abiellustumiseega.

§ 43. Maakonna- ja linnawalitsuse ülesandeid, mis selles seaduses ette nähtud, wõib maakonna wõi linna omawalitsuse otsuse põhjal nende hoolekandeosakondade peale panna.

§ 44. Töö- ja hoolekandeministeeriumile jääb õigus selle seaduse tarwitamise kohta juhatuskirju (instruktsioone) wälja anda, neid „Riigi Teatajas“ awaldades.

§ 45. See seadus loetakse makswaks 11. nowembrist 1918. a.

§ 46. Sel seadusel on edasilükkamatuse iseloom.

J u h a t a j a **A. Rei**: Komisjoni aruandja poolt on ettepanek tehtud, etteloetud redaktsioon vastu wõtta. (H ä ä l e t a t a k s e.) N ä h t a w a e n a m u s e g a o n s e e r e d a k t s i o o n w a s t u w õ e t u d.

2. Asutawa Kogu juhatuseteadaandmine Wabariigi Walitsuse poolt wastuwõetud määruste ja seaduste kohta.

Edasi tuleb Asutawa Kogu juhatuseteadaandmine Wabariigi Walitsuse poolt wastuwõetud määruste ja seaduste kohta, mis Wabariigi Walitsuse poolt 20. detsembri 1919. a. seaduse põhjal wälja antud. Ajutise walitsemise korra § 12-a põhjal on Wabariigi Walitsuse poolt wälja antud 52 seadust ja määrust. 20. detsembri seaduse järele peab Wabariigi Walitsus kõik oma poolt wäljaantud seadused 2 nädala jooksul pärast Asutawa Kogu kokkutulemist Asutawale Kogule kinnitamiseks esitama. Wabariigi Walitsus on seda ka täitnud ja kõik wäljaantud seadused on teisel weebruaril sel aastal seaduses ettenähtud tähtaja jooksul Asutawale Kogule ära antud. Et Asutawale Kogule teatawaks teha, missugused seadused ja määrused Wabariigi Walitsuse poolt on wälja antud, selleks palun sekretääri nende määruste ja seaduste nimekirja ette lugeda. Seadused on Asutawa Kogu juhatuseteadaandmise komisjonidesse läbiwaatamiseks antud.

S e k r e t ä ä r **H. Martna** (loeb):

1. Määrus kulude jaotuse kohta riigi maakondade ja waldade wahel, mis riigi liikumata waranduste maksuametil ajutise walitsuse poolt 16. aprilli 1919. seaduse teostamisel liikumata waranduste asjus olnud.

2. Kohtuministeeriumile krediidi awamine 454.000 marga suuruses kriminaal- ja poliitilise politsei korraldamise kuludeks ja ühe kuu palkadeks.

3. Välisministeeriumile 750.000-margalise krediidi awamine rahudelegatsiooni esimehe käsutada.

4. Kaubandus- ja tööstusministeeriumile 24.199 marga 8 p. suuruse lisakrediidi awamine weeteede ameti tarwiduseks.

5. Wabariigi Walitsuse kantseleile 86.027 marga 60 p. suuruse lisakrediidi awamine.

6. Kohtuministeeriumile 334.988 marga 25 p. suuruse lisakrediidi awamine kõrgema Riigikohtu sisseadmiseks.

7. Põllutöministeeriumile 660.904 marga 61 p. suuruse lisakrediidi awamine metsade peawalitsuse 1919. a. wäljaminekute lisaeelarwe katmiseks.

8. Wabariigi Walitsuse kantseleile 7.020 marga suuruse lisakrediidi awamine.

9. Põllutöministeeriumile 15.022 marga suuruse krediidi awamine statistikaosakonna ümberkolimise ja uuesti sisseadmise kulude katmiseks.

10. Siseministeeriumile 82.138 marga 2 p. suuruse krediidi awamine Tallinna linna politsei sadamajaoskonna 1919. a. wäljaminekute katmiseks.

11. Kaubandus- ja tööstusministeeriumile 188.703 marga 66 p. suuruse krediidi awamine weeteedeameti tarwiduseks käsilolewate tööde jaoks.

12. Rahaministeeriumile 99.800 marga suuruse krediidi awamine 1919. a. nowembri- ja detsembrikuude lisapalkadeks.

13. Rahaministeeriumile 6.300 marga suuruse krediidi awamine otsekoheste maksude peawalitsuse tarwiduseks.

14. Kriminaalpolitsei korraldus.

15. Ajutine määrus küttekitsikuse kōrwaldamiseks.

16. Siseministeeriumile krediidi awamine 150.000 marga suuruses kulude katmiseks põhja-lääne armee ja sõjapõgenejate asjus.

17. Sõjaministeeriumile 10.000-margalise krediidi awamine kaitseliidu sõjariistade lubade wäljaandmise kulude katmiseks.

18. Kaubandus- ja tööstusministeeriumile 173.902 marga 59 p. suuruse lisa-

krediidi awamine weeteedeameti käesolewate tööde peale.

19. Rahaministeeriumile 244.367 marga 60 p. suuruse lisakrediidi awamine aktsiisi ja tolli peawalitsusele.

20. Määrus riigikontrollnõukogu liigete palga kohta.

21. Määrus endise talurahwa põllupanga wõlgnikkude tähtajaliste maksude pikendamise asjus.

22. Teedeministeeriumile 694.984 marga 80 p. suuruse lisakrediidi awamine.

23. Haridusministeeriumile 116.000 marga suuruse krediidi awamine maja ostmiseks.

24. Punase Ristile 300.000 m. suuruse abiraha andmise kohta.

25. Rahaministeeriumile 35.167.150 marga suuruse erakorralise krediidi awamine aktsiisi peawalitsuse alal.

26. Siseministeeriumile krediidi awamine politsei ülewälpidamiseks 1.758.523 marka.

27. Määrus töö- ja hoolekandeministeeriumile erakordsete krediitide määramise asjus.

28. Haridusministeeriumile 1.307.926 marga 17 p. suuruse lisakrediidi awamise kohta toetusrahade andmiseks erakoolidele.

29. Põllutöministeeriumile 39.728 marga 41 penni suuruse krediidi awamine ülewõetud talurahwa põllupanga mõisate maa- ja wallamaksude katmiseks.

30. Haridusministeeriumile 849.432 marga suuruse lisakrediidi awamine 1919. a. nowembri- ja detsembrikuude 30% palgalisa wäljamaksmiseks kooliõpetajatele.

31. Määrus wäljamaa (Ida ja Wene) wahetusrahade kohta.

32. Määrus laewa sõidulubade maksu suurendamise kohta.

33. Põllutöministeeriumile erakorralise krediidi awamise kohta 7.200 marga suuruses.

34. Seadus mõnesuguste kaudsete maksude tõstmise kohta.

35. Kaubandus- ja tööstusministeeriumile 17.600 marga suuruse lisakrediidi awamise kohta Berliini kaubanduse esitaja kulude katmiseks.

36. Seadus liikumata waranduste maksude kohta maal.

37. Seadus tempeltariifide muutmise kohta.

38. Seadus wabariigi kassawekslite wäljaandmise kohta.

39. Kohtuministeeriumile erakorralise krediidi awamine 1.989.362 m. 13 p. suuruses.

40. Teedeministeeriumile 15.000.000-margalise operatsiooni-krediidi awamine.

41. Teedeministeeriumile 37.867 marga 50 p. suuruse lisakrediidi awamine.

42. Põllutöoministeeriumile 7.487.649-margalise erakorralise krediidi awamine 1920. a. jaanuari-, weebruari- ja märtsikuude wäljaminekute katteks.

43. Wabariigi Walitsuse kantseleile 54.257 marga suuruse erakorralise krediidi awamine.

44. Ajutine seadus walla ja maakonna omawalitsuse sissetulekute, wäljaminekute, eelarwete ja aruannete kohta.

45. Määrus hangeldamise (spekulatsiooni) ja liiakasuwoitmise wastu.

46. Määrus riigiteenijate ametsõitude tasu asjus.

47. Määrus wälisministeeriumile 72.590 marga suuruse krediidi awamise kohta riigikassast wäljaantud awanside katmiseks.

48. Seadus talumaade korraldamise kohta Petseri maakonnas.

49. Seadus posliniseaduse kümnenda peatüki muutmise kohta.

50. Proowiseaduse muudatused.

51. Wabaduse Risti põhikiri.

52. Määrus wilja ja teiste toiduainete weo kohta.

3. Seaduseelnõu Eesti ja Wenemaa wahelise rahulepingu kinnitamise kohta — I lugemisel.

Juhataja **A. Rei:** Enne kui järgmise päewakorra-punkti juurde üle minna, on mul Wabariigi Walitsuse nimel teatada, et Wenemaa rahulepingu Eesti ja Wenemaa wahel ratifitseerinud on. Sellele on kaasa lisatud Wene nõukogude wabariigi raadio: „Tallinna, wälisministritele Birk'ile. 4. weebruaril kogu Wenemaa tööliste, talupoegade, kassakate ja punasewäe saadikute nõukogude kesk-täidesaatew komitee, oma weebruari istangul koos olles, on täna, 4. weebruaril ratifitseerinud rahulepingu, mis on tehtud 2. weebruaril 1920. a. Tartus (Jurjewis) Wenemaa ja Eestimaa wahel, ja on wälisasjade rahwakommissarile kohuseks teinud sellest teatada Eesti Wabariigi

Walitsusele, mida käesolewaga täide saadetakse. Nr. 210. Wälisasjade rahwakommissar Tschitscherin.“

Wälisasjade komisjoni aruandja **J. Poska:** Wälisasjade komisjon ühes riigikaitse komisjoniga waatas läbi rahulepingu, mis Tartus tehtud ja töötas wälja seaduseelnõu tema kinnitamise kohta. Et rahuleping rahwasaadikutele teada on, ja et rahuläbirääkimised Asutawa Kogu teadmisel on sündinud, siis ma arwan, et Asutaw Kogu wõiks kohe ilma pikemate waidlusteta selle seaduseelnõu I lugemise juurde asuda, mille peale siis üldised läbirääkimised eelnõu kohta algada wõiksid.

Juhataja **A. Rei:** (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Aruandja **J. Poska:** Austatud rahwasaadikud! Komisjonid, see on wälisasjade ja riigikaitse komisjon on kõnealolewa seaduseelnõu läbi waadanud ning panewad ette Asutawale Kogule rahulepingut, mis Tartus tehtud, kinnitada. Selle küsimuse otsustamise juures tuleb Tartu rahulepingut Asutawal Kogul hinnata kahest seisukohast wälja minnes. Nimelt esiteks, kas rahuläbirääkimised ja rahuleping ise parajal ajal tehtud said, wõi kas ei olnud meil tarwilik sõda oma riigi kaitseks, oma iseseiswuse saawutamiseks edasi pidada; teiseks, kas rahulepingu sisu riigi huwidele wastab.

Kui nüüd esimesest seisukohast rahulepingut hinnata, siis peaks kõigepealt seda meeles pidama, et sõda, mis meie sunnitud olime pidama, ei olnud mingisugune imperialistlik sõda, waid kaitse-sõda, kaitse-sõda, mis tekkis selle läbi, et pärast Saksa okupatsiooni sõjawägede siit lahkumist Wene enamlised wäed meile sisse tungisid. Loomulik, et pärast seda, kui Wene wäed siit wälja tõrjuti, kui meie piirid ja meie riik waenlastest puhastati — et meie kodusest seisukohast mingisugust tarwidust ei olnud, seda sõda edasi kesta lasta. Aga meie sõjapidamisel oli weel teine külg. Nimelt, algusest saadik, kui meie riigielu elama hakkasime, leidsime meie toetust suurte liitriikide poolt. Juba sel ajal, kui Saksa okupatsiooniwäed siin wiibisid, toetasid meid liitriigid sellel kujul, et nemad selle peale waatamata, et ajutisel walitsusel mingisugust tegelikku wõimu ei olnud,

ometi meie iseseiswust de facto tunnustasid, ja igapidi meid meie püüetel Saksa wõimust wabaneda aitasid. Sestsaadik kui meil wõitlus Wene nõukogude sõjawäega algas, leidsime meie ainelist toetust ainult liitriikidelt, ja nimelt Inglismaa poolt. Arusaadaw, et niisugustel tingimistel meie Wabariigi Walitsus oma poliitikat ka selles, mis sõjapidamisse puutus, oli sunnitud kooskõlas hoidma nende püüetega, mis liitriikidel selles asjas wõisid olla. See ei olnud nii kerge läbi wiia. Iseäranis suured raskused tekkisid sellepärast, et meie walitsusele ei wõinud selget ja kindlat teadmist selle üle anda, missugused plaanid ja sihid liitriikide ühisel poliitikal meie suhtes wälja töötatud olid. Warem juba, nimelt juunikuul lõpul, sündis üks asjaolu, mis meie Wabariigi Walitsuse peale sõjapidamise asjas suurt mõju awaldas. Nimetatud ajal awaldas wäljamaa ajakirjandus kirjawahetuse, mis wiienõukogu asutuse, mis Pariisi konwerentsi esitas, ja Wene kõrgema walitseja admiraal Koltshak'i wahel olemas oli. Sest kirjawahetusest paistis wälja, et wiienõukogu oli Koltshak'i poole ettepanekuga pööranud, et ta annab talle — see on admiraal Koltshak'ile ja ka teistele kindralitele, kes tema kaaslased olid, igasugust ainelist toetust wõitluses enamlaste walitsuse wastu, muidugi sel tingimistel, kui admiraal Koltshak riike tunnustab, mis endise Wene riigi pinnal on tekkinud ja on sellega nõus, et wahekord Suur-Wene ja nende riikide wahel rahwasteliidu poolt ära määrataks. Wastuks selle ettepaneku peale andis admiraal wiienõukogule teada, et tema walmis on nendele rahwastele — mitte riikidele — autonoomiat andma, ja et kui selle autonoomia wäljatöötamise juures peaks tarwis minema, siis on ta ka walmis rahwasteliidu head nõu kuulda wõtma. Niisuguse eitawa wastuse peale waatamata andis wiienõukogu siiski admiraal Koltshak'ile teada, et ta leiab tema wastuse rahuloldawa olema üldise tooni poolest ja annab talle selle abi, mis esimeses ettepanekus lubatud wõi pakutud oli. Nii siis liitriigid toetasid wõi lubasid toetada — ja toetasid ka, nagu pärastised asjaolud näitasid Koltshak'it, Denikin'it ja Judenitsh'it enamlaste kukutamiseks. Kuid selle juures ei nõutud nende kindralite käest mitte, et nemad Eesti kui ka teiste riikide iseseiswust tunnustaksid, waid leppisid sellega, et Koltshak neile autonoomia annab. Seda asjaolu silmas pidades

arutas Wabariigi Walitsus augustikuu algul mitmel walitsusistumisel küsimust, kas tuleb Eestil weel nõukogude Wene-maaga sõda edasi pidada wõi tuleks ta ära lõpetada. Wabariigi Walitsus leidis, et otstarbekohatu oleks sõda edasi jätkata ja ümberpöörduks tuleks teda esimesel wõimalusel lõpetada ja Wene nõukogude walitsusega rahu teha. Sealjuures rehkendas Wabariigi Walitsus kolme wõimalusega. Esimene wõimalus oleks, et kui Koltshak ja tema kaaslased kindralid lüüa saawad — missugust mõju awaldaks see meie riikliku iseseiswuse peale. Arusaadaw, et Koltshak'i lüüasaamise puhul nõukogude Wenemaa poolt need wäed, mis selle peale wabaks saaksid, meie wäerinnale walguksid, missugusel korral sõjapidamine muidugi meie palju raskemaks oleks läinud. Teine wõimalus oli, et nõukogu walitsus lüüa saab ja Koltshak wõitjaks jääb. Koltshak'i kohta on teada, et ta meie riiklikku iseseiswust kuidagi tunnustada ei taha; tema kindralid kuulutasid koguni wälja, et kõik wäiksed rahwad, kes oma riikliku iseseiswuse wälja on kuulutanud, Wene riigi äraandjad on ja nendega ka muidugi selle järele talitatakse. Wõitu saades Koltshak oleks meie kallale tunginud ja meile oleks üle jäänud, kas oma „patud ja eksitused“ tema ees andeks paluda wõi jälle uude wõitlusesse astuda. Arusaadaw, et Wabariigi Walitsusel ei wõinud kahte walikut olla, ja tema jäi sellele seisukohale, et kui meie rahwas niipalju ohwrid on oma iseseiswuse eest kandnud, kui ta nii kindlal kujul oma riiklikku iseseiswust on nõudnud, siis iseenesest mõistetaw on, et ta kõik selleks teeb, et tal tarwilikud ettevalmistused oleksid, kui see uus wõitlus peaks tulema. Mõlemad wõimalused olid seda laadi, et sõja lõpetamine soowitaw oli. Kolmas wõimalus oli see, et keegi nendest wõitjaks ei jää, sõjas, mis peeti walgete kindralite ja nõukogude walitsuse wahel. Arusaadaw, et ka sel puhul ei olnud mõtet oma jõudu raisata. Mis jaoks pidime walgete wastu wõitlust algama ehk, miks pidime walgeid aitama nende wõitluses enamlaste wastu? Nii et ka kolmanda wõimaluse puhul oleks wabariigil kõige otstarbekohasem oma jõudu mitte sel alal raisata, waid rahu poole sõuda. Muidugi wõttis Wabariigi Walitsus kaalumise alla sel ajal ka seda, missugused tagajärjed rahutegemine meie ja enamliste walitsuse wahel oleks meie wa-

hekorra peale liitriikidega awaldanud. Ei olnud kellegi saladus, et olukord liitriikide ja Wene nõukogude walitsuse wahel mitte sõbralik ei olnud, waid ümberpöördukt arusaadawatel põhjustel waenulik. Sellepärast wõis karta, et rahutegemine niisuguse walitsusega teatawaid mitte-soowitawaid tagajärgi meile just sõprade, liitriikide poolt tooks. Mis kuju need tagajärjed wõiksid kanda, seda wõis muidugi ainult aimata ja mitte kindlalt teada. Kõige pahemal korral wõiksid liitriigid meie maa kohta samasuguse blokaadi maksma panna, nagu see siis nõukogude Wenemaa kohta oli wälja kuulutatud ehk jälle meile igasuguse abiandmise keelata. Niisuguste asjaolude tõttu tuli järele kaaluda, mis on meile siis enam kardetaw, kas blokaadi alla minemine ja abiandmisest liitriikide poolt ilmajäämine, wõi jälle oma iseseiswuse kaotamine. Suurriikide hulgas wõisid tahtjad olla, kes meid, kui mänguriista tarwitada soowisid. Wabariigi Walitsus leidis, et meie ei tohi mitte kahklewale seisukohale asuda ja et meie peame sarnasel juhtumisel ütleva, et kui meil walida tuleb iseseiswuse wõitluse ja blokaadi wahel, siis meie parem kaitseme ja püüame seda wõitlust edasi pidada ilma liitlaste abita, oma iseseiswust igatahes aga mitte wabatahtlikult käest ära ei anna. Ometi leidis Wabariigi Walitsus tol ajal, et kartust blokaadi maksmapanemise ja abiandmise lõpetamise kohta ei pruugi meil olla järgmistel põhjustel. Mis on blokaad? Blokaad on rahwuswaheliste kommete järele karistus, mõnesuguse kohustuse mittetäitmise ehk rikku-mise tõttu, surweabinõu teise riigi wastu. Küsitaw oleks, mis eest peaks ja tahaks keegi meie riiki karistada sellepärast, et meie sõja lõpetame. Tänapäewani oli maailma riikidel wiisiks, et süüdistati seda, kes sõda alganud, mitte aga seda, kes sõja on lõpetanud. Peale selle, mis tähtsus oleks blokaadi wäljakuulutamisel Eesti kohta. Kui Wenemaa kohta blokaad wälja kuulutati, siis oli see arusaadaw — Wenemaa eraldati teisest kultuurmaailmast, iseäranis majandusliikkude põhjuste pärast. Kui sedasama abinõu oleks tarwitatud ka Eesti kohta, siis ei oleks see Wene blokaadi mitte kõwendanud, waid nõrgendanud. Eesti blokaadi alla kuulutamine tähendaks sedasama, kui meid enamlastele kätte mängida ja ühes meie maaga onandaksid enamlased meie ranna ja selleläbi saaks blokaad halwatud. See ei wastaks aga nendele plaanidele,

mis liitlastel olid. Niisamuti arwas Wabariigi Walitsus, et meil ei pruugi kartust olla selle üle, et liitriigid meile abiandmist keelawad sel puhul, kui meil seda tarwis läheks uues wõitluses enamlastega. Kui aga meil niisugust wõitlust ei tule, siis ei saa meil seda abi ka tarwis minema, sest senni kaua, kui meil rahu on, meil abi tarwis ei ole. Aga iseenesest mõista, kui sõda Wenemaaga uuesti alagnud oleks, siis liitriigid loomulikult meile ka abi andma oleksid pidanud, kui nad kinni peawad sellest plaanist, mis neil Wenemaa wastu oli. Kõiki seda silmas pidades otsustas Wabariigi Walitsus esimesel tõsisel wõimalusel nõukogude Wenemaaga rahu teha. Warsti pärast seda tuligi see wõimalus, sest Wabariigi Walitsusele oli ettepanek tehtud nõukogude walitsuse poolt rahuläbirääkimistesse astuda. See ettepanek wõeti wastu ja Wabariigi Walitsus informeeris wälisministeeriumi kaudu kõiki liitriikide walitsusi ettepaneku kohta, mis Wene nõukogude walitsuse poolt tehtud, kui ka selle wastuse kohta, mis selle peale Eesti Wabariigi Walitsus oli andnud. Ühtlasi palus Wabariigi Walitsus liitriike nende seisukohta selles asjas Wabariigi Walitsusele teada anda. Kõikidest liitriikidest, kelle poole informeeritud, wastasid ainult kaks. Ja esimene wastus, mis kätte saadi, oli meie kõige suurema toetaja Inglise walitsuse poolt. See wastus oli eitaw. Inglise walitsus kirjutas oma teadaandes, et tema ei leia, et soowitaw oleks praegu rahutegemine enamlastega ja et Eesti peaks nii talitama, et see wastaks liitriikide plaanidele. Sellepeale saadeti Wabariigi Walitsuse poolt Inglise walitsusele uus pikem seletus kõikide nende asjaolude üle, mis Wabariigi Walitsust sundis rahuettepanekut wastu wõtma. Selle teise seletuse järele tuli Inglise walitsuse poolt teadaanne, et Inglise walitsus on selle küsimuse uuesti arutamisele wõtnud ja otsusele tulnud, et rahutegemise asjas Eesti walitsusele täielik wabadus peab jäetama ja ta selles asjas täiesti oma äranägemise järele peab talitama. Weel rohkem, selles teadaandes oli nimetatud, et Inglise walitsus, kes meid senni sõjariistadega ja sõjamoona oli warustanud, seda tulewikus enam teha ei saa, mingisugust sõjawarustust meile enam anda, ka sel korral, kui meie sõda edasi oleksime pidanud jätkama. Kuid ühtlasi oli ka öeldud, et kui Wabariigi Walitsus sunnitud saaks sõda enamlastega uuesti peale hak-

kama, et siis Inglise walitsus selle asja uuesti arutamisele wõtab ja kui tarwiliku leiab olewat, siis tawalikku kohast abi Eestile annab. Nõnda ei jätnud selle telegrammi sisu Wabariigi Walitsuse peale muud muljet, kui seda, et Inglise walitsus leidis, et see seisukoht ja seletus, mis Eesti Wabariigi Walitsus asjaolude kohta on wõtnud ja andnud, õige oli. Sellepärast jäi siis Wabariigi Walitsus oma otsuse juurde ja tegi tarwilikke samme, et rahuläbirääkimistele Wene nõukogude walitsusega tarwilikud ettevalmistused tehtaks. Sel põhjusel oli rahusaatkonna koosseis ära määratud ja rahusaatkond Pihkwa läkitatud läbirääkimiste pidamiseks enamlastega. Mispärast Pihkwa läbirääkimised tagajärgi ei andnud ja nii ruttu lõppesid, selgub järgmisest. Samal ajal, kui Eesti Wabariigi Walitsus oma istumistel küsimust sõja jätkamise ja lõpetamise kohta arutas, oli arutamisel ka teine asi. Meie põhjapoolsed naabrid see on soomlased olid küll enamlastega sõjaseisukorras, kuid nende wäerinnal ei olnud mingisuguseid wõitlusi. Samuti oli ka Läti ja Leedu riikidel enamlastewastane wäerind, kuid see oli täiesti waikne, maha arwatud Läti wäerinnast see osa, mis meie wägede kaitse all seisis. Sõjarskusi põhja wäerinnal tuli ainuüksi Eestil kanda. See oli ebaloomulik mitte ainult meie seisukohast, waid ka teiste wäkeriikide seisukohast, kes endise Põhja- Wenemaa pinnal asusid. Igaühel oli ju arusaadaw, et kui Eesti enamlaste pealetungimiste puhul alla jäänud oleks, kui enamlased Eestimaa oma wõimu alla oleksid wõtnud, siis vähematki kahtlust poleks olnud, et samasugune saatus niisugusel korral ka Lätimaad tingimata oleks tabanud, sest tema piiridekaitsmine põhja ja ida pool oleks siis peaaegu wõimatuks saanud. Oleks Läti langenud, siis ei oleks juttu wõinud olla Leedu wäerinnast, sellepärast, et Leedu seisukord weel raskem ja hädaohtlikum oleks olnud kui Läti oma. Oleks need 3 riiki enamlaste wõimu alla sattunud, siis oleksid ka Soome päewad loetud olnud, sest sarnasel korral ei oleks enamlased Soome iseseiswusest hoolinud, mida nad küll kord tunnistasid. Nii, et kõikide riikide ühine huwi nõudis, et nad wastastikku teineteist kaitseksid selle hädaohu eest, mis ida poolt neid igahühte ähwardas ja sellepärast oli otsuseks tehtud, et Wabariigi Walitsuse poolt samal ajal, kui rahulepingu tegemise küsimust arutati, ka samme astutaks Balti liidu

loomiseks. Läbirääkimistel, mis augustikuu jooksul minu kui toleaeegse wälisministri läbi Helsingis peeti, selgus, et Soome walitsus hindab seisukorda samuti nagu meiegi Wabariigi Walitsus ja et niisuguse liidu loomise asi wõib korda minna. Selle peale algasid Balti riikide konwerentsid. Esimene nõupidamine oli Tallinnas ja see konwerents juhtus kokku tulema mõni päew enne seda, kui meie saatkond Pihkwa wälja sõitma pidi. Meie Wabariigi Walitsuse nõu oli niisugune, et kui rahu enamlastega teha, katsuda nii teha, et kõik wäiksed riigid selle liidu loomisest osa wõtaksid ja et kõik need riigid ühes koos rahu Wenemaaga teeksid, sest oli loota ja oli arwata, et niisugusel juhtumisel rahutingimised wõiwad muidugi paremad olla, kui iga riik üksikult seda tegema hakkab. Riigid, kes konwerentsist osa wõtsid, nimelt Soome, Läti, ja Leedu arwasid ka peale Soome riigi, et tingimata soowitaw oleks rahu teha. Meie rahusaatkonnale sai siis kohuseks tehtud Pihkwa-Wene saatkonnale ultimatiivselt nõudmist ette panna, et meie walitsus algab läbirääkimisi ainult sel tingimisel, kui Wene walitsus samasuguse rahuettepaneku, nagu see meile tehtud oli, teistele riikidele, Soome, Läti ja Leedu riigile teeb. Sel puhul, kui wenelased selle tingimise wastu wõtawad, siis pidid läbirääkimised pooleli jääma selleks, et siis üldisi läbirääkimisi üheskoos pidada, see on ühes Soome, Läti ja Leedu riikide esitajatega sel juhtumisel, kui rahutingimised wähegi wastuwõetawad on. Iseenesestki mõista, kui wenelased ei oleks seda wastu wõtnud, siis et meie nõudmised olid ultimatiivsed, pidi meie saatkond rahuläbirääkimised lõpetama. Pihkwas selgus et enamlased olid juba wahe peal teistele riikidele rahuettepanekuid teinud ja sellepärast pidi meie saatkond Pihkwest ära tulema, et järgnewaid rahuläbirääkimisi üheskoos meie naaberriikide esitajatega pidada. Peale selle tuli järgmine nõupidamise konwerents kokku nende samade Balti riikide wahel Tartus ja Tartus otsustati juba kindlasti, nimelt otsustasid seal lätlased ja leedulased lõpulikult, et nemad rahuläbirääkimistest osa wõtawad ja saawad enamlastega rahu tegema, muidugi sel puhul, kui tingimised nende huwidele wastawad. Soome jättis oma wastuse lahtiseks sellega põhjendades, et tema peab oma maapäewa otsust ses asjas ära kuulama. Selle konwerentsi otsuse põhjal sai Tartust Moskwasse tele-

gramm ära saadetud välisasjade kommissarile, millele alla kirjutasiid Eesti, Läti ja Leedu välisasjade ministrid, kus nad seletasid, et kõik need kolm walitsust wõtawad rahuläbirääkimistest osa, ja määravad rahuläbirääkimised oktoobrikuu wiimaste päewade peale. Nagu teada pärast seda, see on oktoobrikuul pääsis nõndanimetatud Bermont'i awantüür lahti. Lätlased teatasid, et nad selle wõitluse puhul, mis nendel Bermont'iga tekkis, mitte oktoobrikuus rahuläbirääkimisi pidada ei saa ja palusid, millega meie walitsus ka täiesti nõus oli, et sellest Moskwasse teada antaks. Pärast seda aga, kui Bermont'i awantüür likwideeritud oli, määrati läbirääkimised esimese jõulukuu päewa peale. Mõni päew enne konwentsi kokkuastumist teatas Läti walitsus, et tema põhimõttelikult rahutegemise poolt on, kuid tema ei leia momendi kohase olewat ja sellepärast ei wõi rahuläbirääkimistele, mis Tartus pidid sündima, ilmuda. Pärastpoole aga, see oli just 1. weebuaril, kui Läti walitsuse esitaja siin Tallinnas pööras meie välisministeeriumi poole teadaandmisega, et Läti walitsus tahab enamlastega rahuläbirääkimisi pidada ühes meiega Tartus. Muuseas küsis ta ka järele, et kas meie walitsusel midagi selle wastu oleks. Esimesel küünlakuu päewal wiibis meie välisminister Tartus, mispärast Läti walitsuse teadaanne sinna saadeti, kuhu teina teise kuu päewa hommikul, see on pärast seda, kui rahulepingule juba alla kirjutatud oli, jõudis ja kahjuks sellepärast meie Läti soowile wastu tulla ei wõinud. Mis puutub aga Leedusse, siis Leedu andis teada enne rahuläbirääkimisi, et tema saadab oma saadikud Tartu, kuid teatawate põhjuste pärast, nimelt reisiraskuste pärast, jäid nad natukene hiljaks. Ja tõesti tuli kaks saadikut Tartu, aga sel samal päewal kadusid sealt ära, mis põhjustel on kindlasti teadmata, aga nagu kuulda oli, puudusid neil tarwilikud wolitused. Nii et lõpuks jäime meie wastu oma tahtmist üksi. Tänapäewani olen vähemalt mina kindlas usus, et oleks teiste riikidega koos läbirääkimisi peetud, siis oleks meie wõinud paremaid ja kindlamaid tingimisi wälja kaubelda, kui meie üksi teha suutsime.

Need olid need wälised põhjused, mis rahuläbirääkimisi meie ja enamlise Wenemaa wahel tekitasid ja üldistes joontes püüdsin mina pikemalt ka ära näidata, kuidas ja mispärast rahu nii wälja ei kuju-

nenud, kuidas meie walitsus esialgu ka-watses. Takistuseks selle juures oli muidugi see asjaolu, et meie walitsuse püüe Balti riikideliitu luua, ei ole tänini täide läinud. Mispärast see ei ole sündinud, seda pikemalt seletada on praegu wõimatu. Siiski luban lühidalt seletada, et on kaks põhjust, mis takistawad selle liidu loomist ja nimelt: 1) see, et üksikud riigid ei suuda oma isiklikke huwisid, mis igal riigil olemas on, kooskõlasse wiia üldiste huwidega, mis kõigil neljal riigil ühised; praegu wõib rääkida koguni wiiest riigist, sest Poolamaa on ka oma nõusolemist liiduasutamise asjus awaldanud, 2) teine põhjus on aga see, et need, kes ühise ja jagamata Wenemaa ülesehitamise peale mõtlewad ja unistawad, et need teewad kõik, et seda liitu ei oleks, sest see oleks see asjaolu, mis ühise Wenemaa loomist takistaks ja nemad ei kohku mingisuguste abinõude eest, waid nagu kõikidel teada, püüawad nad koguni awalikult ilma warjamata waenu sünnitada ja tekitada nende wahel, kes liitu astuma peawad. Tänapäewani näeb see liit wälja nagu koorem, mida luik, haug ja wähk wedasid, aga ometi peame lootma, et sellest liidust teatawatel pingutustel walitsuste poolt, kes sellest huwitatud on, midagi head peab wälja tulema.

Need põhjused, mis mina siin ette tõin ja mis omal ajal Wabariigi Walitsust sundisid sellele otsusele tulema, et peab sõjaseisukorra meie ja Wenemaa wahel lõpetama; need on mõõduandwad ka praegu ja mina arwan, et sellest seisukohast wälja minnes rahuleping peab heakskiitmist Asutawa Kogu poolt leidma, kui tema sisu meie riigihuwidele wastab.

Mis aga sisusse puutub, siis peab ütleva, et igaihe rahulepingu eesmärk peaks olema ja see on ka meie rahulepingu eesmärk; luua üht kindlat, ausat ja õiglast rahu. Selle üle, kuidaswiisi ja mis tingimistel niisugune rahu wõib loodud saada, selle kohta on muidugi palju waidlusi wiimaste päewadeni olnud. Ennemalt arwati, et kindel ja püsiw rahu wõib olla, kui wastane on täiesti wõidetud, et tema ei suudaks niipea wõitlusesse astuda. Ometi näitab riikide ajalugu, et see süsteem ei wasta mitte rahu otstarbele, sest ehk küll üks riik on katsunud teist nõrgestada niipalju kui ta seda saab, ometi tuleb aeg, kus nende kahe riigi wahel uus sõda tekib. Meie ja Wenemaa wahel ei wõi sarnasest süsteemist juttugi olla, juba sellepärast, et meie ei wõi Wenemaad niiwõrd nõr-

gestada, et ta meile mitte hädaohtlik ei oleks, ja teisest küljest ei pruugi Wenemaa seda teha, sest meie oleme nii-kui-nii väiksed ja meie temale iseenesest hädaohtlikuks minna ei saa.

Meie rahusaatkonna eesmärk oli töötada nende juhtnööride järele, mis walitsuš meile kaasa andis, see on niisugune rahu luua, mis kindel oleks ja seda wõis ta ainult siis olla, kui ta õiglane on. Kui sellelt seisukohalt wälja minnes asja peale waadata, siis peab tähele panema, et meie rahutingimustes on üks tähtsam küsimus — piiriküsimus. — Tartu rahulepingu tegemise juures mindi wälja sellest seisukohast, et meie ei hakka mitte ahnitsema kõiki neid maid, mille peale meil ehk õigus etnograafilistel alustel oleks, ei hakka ahnitsema sellepärast, et nad on wenelaste pealinna läheduses ja see wõiks arusaadawatel põhjustel tekitada rahutut meelt nende juures. Sellepärast pidime meie leppima niisuguse piiriga, mis vähemalt strateegiliselt meid rahuldaks. Nagu meie rahulepingust näeme, käib meie idapoolne piir umbes Naroowa jõge mööda, kusjuures üks kitsas riba, mitte enam kui 10 wersta lai, paremal pool Naroowa jõge meie kätte on läinud. Lõuna pool Eestis ei ole meie piirid kaugemale nihutatud, kui nõndanimetatud „Isborski positsioonideni“, mis meil strateegilisel alal sõjawäeliste asjatundjate poolt täiesti ilmtingimata tarwilikud leiti olewat. Teine külg, mida rahuleping puudutab, see on majanduslik külg. Iseäranis raske oli saatkonnal, nii Wenel kui meil leida teed, mis mõlemaid riike rahuldaks. Oli raske sellepärast, et just uute riikide tekimise juures riigi piirides waranduste jagamine niisuguseid probleeme sünnitab, mis rasked otsustada. Nagu teada, igal riigil on oma üleriiklik warandus, mis kõigi riigiosade jagu on. Sellepärast, kui sama riigi piirides tekiwad mitu riiki ühe asemel, siis peaks kõik riiklik warandus kokku wõetud saama, hinnatud ja proportsionaalselt ära jagatud saama üksikute riikide wahel. Kui aga seda süsteemi tarwitamisele wõtta ja endisi Wenemaa warandusi jagama hakata endiste Wene piiririkide wahel, siis oleks see vähemalt 100 aastat kestnud ja see ei oleks wäärt olnud seda tööd ette wõtta, seda enam et ei wõinud kindlat lootust olla, et sajagi aasta jooksul selle tööga walmis oleks saadud. Lepiti niiwiisi kokku, et ühetaolised warandused on igal pool ja sellepärast endised Wene riigi

warandused, mis Eesti pinnal on, jääwad Eestile ja mis Wene pinnal — jääwad Wenele.

On aga niisuguseid üleriiklikke warandusi, mis oma iseloomu järele on ikka ühte kohta koondatud, nagu näiteks kullatagawara. Selle kohta oli siis eraldi kokku lepitud, mille järele Wenemaa Eestile teatawa summa kulda maksab. Oli üks asi, millest üle ei saadud ja mis oleks wõinud ülekohut teha meie Eesti kodanikkudele, see oli nimelt see, et Wenemaa nõukogude walitsus oli 1917. a. dekreeidi wälja andnud, mille järele kõik wõlad ja wäärtpaberid oma wäärtuse ära kaotawad. Selle tõttu muidugi tulid kõik rahad nende obligatsioonide ja wäärtpaberite kaudu Wene riigi kassasse ja jäid Wene riigi kätte, ilma et nad kohustatud oleksid neid kätte andma. Esialgul nõudis meie saatkond Wene saatkonnalt, et nende paberirahade eest, mis meil liikumas on, sama ka Wene wäärtpaberite eest, mis meie maal olemas on, meie kodanikkudele saaks kullas selle kursi järele maksetud, mis meil siis oli, kui meie Eesti ennast iseseiswaks kuulutas, see on 15. nowembril 1919. a. umbes samal ajal, kui enamlaste walitsus Wenemaal maksma hakkas. Kokku leppida ei saanud sellepärast, et enamlased leidsid, et nad oma dekreeti ära muuta ei saa, sest see tekitaks raskusi selle dekreeidi läbiwiimise juures. Lepiti kokku, et meie riik neist wõlgadest wabastatud sai, mis ta oleks katma pidanud, kui endine Wene riigi osa. Nagu teada, seks ajaks, kui enamline walitsus maksma hakkas, oli Wenemaal umbes 40 miljardit wõlga, nii et üks osa sellest wõlast meil kui endistel Wene riigi kodanikkudel oleks kanda jäänud. Oleksid wenelased seda warandust, mis meie rahwas on kogunud aastakümnete jooksul ja Wene rahasse ja Wene wäärtpaberitesse mahutanud, oleksid nad selle waranduse meie rahwale, meie kodanikkudele tagasi maksnud, siis oleks meie wõinud selle osa wõlga ära maksta, mis meie peale langeks, kui osale Wene piiririigist, aga et wenelased seda mitte teha ei wõinud, siis wõtsid nad kõik wõla enese peale, kui keegi Wene riigi wõlauskuja seda wõlaosa nõudma hakkaks, mis meil maksta tuleks. Nende arwude järele, mis meie rahusaatkonnal oli, hoiusummade ja wäärtpaberite hulga ja hoiusummade ja paberiraha üle, mis meie maal olemas on, wõi mis meie maalt wälja wiidud on ewakuatsiooni puhul, on näha, et

see teeb enam wälja, kui see wõlasumma, mis meil kanda tuleks, sellepärast oli lisakokkulepe, et kui Wene walitsus edaspidi annulleeritud paberite järele teistele anab, siis peab ka meile maksma.

Peab ütleva, et mitte vähem rahuloldawad ei ole need tingimused, mis enamlased on omale saanud. Kõige esiteks olid Wenemaale läbikäimise mõttes väga tähtsad meie maa sadamad, nende kaotamine oleks Wenemaale suurt kahju toonud. Et tal selle üle edaspidi mitte kahjatseda tarwis ei oleks ja et ta ilma nende sadamateta elada ei wõi, nagu emigrandid igalpool kinnitawad, et seda ei sünniks, siis tuldi neile selles mõttes wastu, et kõik meie sadamad on Wene transiitkaupade jaoks pruukida, niisama ka ei maksa nad mingisugust eramaksu kauba eest raudteedel, waid maksawad niipalju, kui meie oma koduste kaupade eest. Muidugi oli Wenemaal veel teine tähtis asi, Balti mere tähtsus sõjalisest seisukohast — Wene riigi kaitsmise mõttes. Siin lepiti kokku, leiti niisugune tee, mis ei peaks üksinda meid, waid ka Wenemaad ja kõiki Balti-mereäärseid rahwaid rahuldama. Nimelt ei ole meil, ei Wenemaal, ei Soomel ega teistel kaitsesabinõusid tarwis randade kaitsmise mõttes. See on Soome lahe neutraliseerimine. Nii lühidalt kokku wõttes on need põhjused, mispärast rahuleping ka üldse ette wõetud ja tehtud sai ja teiseks mispärast olid rahulepingusse wõetud need määrused, mida rahwasaadikud tema sisust on näinud. Enne kui oma seletust lõpetan, lubaksin enesele veel paar sõna rääkida ühe asja kohta, mis mitte otsekohe, aga kaudsel teel lepingu kinnitamise juures osa mängima peab. Sagedasti küsitakse, kas saab see rahuleping, mis Tartus tehtud oli, ka püsiw olema? Pean tunnistama, et siin meie kitsas nurgas meil ei wõi täielikku ülewaadet olla maailma sündmuste kohta ja sellepärast meil on raskem kui teistel, kes lähemal nende sündmuste juures asuwad, selle üle otsust awaldada, kuidaswiisi kujuneb edaspidi wahekord meie ja Wenemaa wahel ja selle rahulepingu kestwus. See ei ripu mitte ükski meist ja Wenemaast, waid wõib niisuguseid asjaolusid ette tulla, mis meie wõimu alla ei käi. Niipalju, kui meie seisukorda hinnata wõime, ei olnud rahutegemine enamlastega ei ajawiitmene ega paberiraiskamine. Rahutegemise hindamise juures ei peaks seda ära unustama, et enamlased hakkasid meiega rahu te-

gema tol ajal, kui sõjalist tarwidust neil selleks mitte ei olnud: Koltshak oli löödud, Deniikin oli peaaegu purustatud ja rahutegemise algul wõi rahutegemise ajal enamlastel suurt wastast, peale Deniikini, kes oma wiimaseid jõude koondas Krimmi poolsaarel — ei olnud.

Nii et sõjalisest seisukohast waadates enamlastel hädalist tarwidust rahu teha ei olnud. Kui nad siiski meile rahu pakusid, siis selleks sundisid neid põhjused, et Wenemaa sisemine elu on täiesti ära lagunenu. Seda enam-vähem ei salga nad ise, ja seda wõib selgesti nende ametlikkudest lehtedest wälja lugeda. Nüüd aga kestab see lagunemine edasi, mille põhjus kodusõda on, mis nad peawad. Et seda lagunemist seisma panna ja seda asja kuidagi parandada, on nemad sellele otsusele tulnud, et parem or katsuda rahu teha: mitte et nemad on nii äkiste hakanud väikeste rahwaste poolehoidjaks, waid on seda teinud sellepärast, et seda sundisid kodused asjaolud.

Aga nüüd on asjaolud wiletsad. Kui tõesti oletame, et wõim jääb nende kätte, et nemad saawad rahu meiega ja teistega ja hakkawad oma lagunud majanduselu üles upitama, siis see nii kergesti ei lähe, see wõtub mitu ja mitu aastat, wõib olla kümneid aastaid enne kui mingit majanduslikku korda wõiwad luua. Senni kaua wõime uskuda, et nad rahu pidama saawad; see wastab nende huwidele ja sellest seisukohast wälja minnes on nad rahu tegema hakanud ja sellele alla kirjutanud. Teisiti muidugi kujuneb see asi, kui peaks Wenemaa enamline walitsus kukutatud saama ja selle asemele mõni teine walitsus ohjad oma kätte wõtma. Meil kõikidel on väga selgesti teada, et Wenemaal ei ole ühtegi erakonda, kes tunnistaks väikerahwaste enesemääramise õigust. Kõik, ka kõige pahempoolsemad erakonnad, äärmised sotsialistid-rewolutsionäärid kaasa arwatud, seisawad wiimase ajani ühise ja jagamata Wenemaa põhimõtte peal. See tähendab, et kui peaks üks neist parteidest kord Wenemaal wõimu oma kätte saama, siis on iseenesest mõista, et nemad kõik teewad, et meie iseseiswust häwitada ja meid uuesti Wenemaaga ühendada. See tähendaks seda, et meil tuleksid siis jälle sõjariistad kätte wõtta. Aga wõib olla ka enne seda wõib sõjariistade pruukimine meil tarwilikuks saada ja nimelt: meie oleme rahu teinud aga meie naabrid ümberringi on tänapäewani sõja-

lises seisukorras enamlastega ja seal, kus ümberringi sõda möllab, ei wõi ükski lähedalolew riik kindel olla, et tema nii ehk teisiti wõitlusesse kistud ei saa. Teie teate, wiimase sõja ajal olid rüügid, kes sõdijate riikide lähedal, kes wõitlusest osa ei wõtnud, aga selle peale waatamata oma sõjawäge mobiliseerisid, näiteks Hollandi. Sest wõib juhtuda, et meie oma neutraaliteedi kaitseks wälja peame astuma ja sõjariistad kätte wõtma, sest pärast seda kui meie rahu teinud oleme ja see kinnitatud saab, oleme meie neutraalriigi seisukohal ja peame selle kohuseid senni sõdiwate riikide wastu kaitsma. Sellepärast on iseenesest mõista, et igaüks, kes tahab kindel olla omas elus, niisama ka riik peab selle peale mõtlema, et see rahu, mis meie praegu oleme teinud, ka kindlustatud oleks, sest meie oleme wabastatud riigikaitse abinõude tarwitamisest ainult selle läbi, et meie rahu teinud oleme. Ümberpöörduvalt — nüüd kus rahuleping weel mitte täidetud ei ole ja kus sõda ümberringi möllab, nüüd ei pea meie mitte ükski oma sõjariistade wõimu katsuma hoida, waid meie peame kõik selleks tegema, et seda wõimu suurendada. Sest ei kindel wõi olla omas iseseiswuses riik, kes seisab niisuguste kardetawate naabrite läheduses, ta peab igal ajal walwel olema. Sellepärast ma usun, et mina ei eksi, kui ütlen: Maitskem küll rahu, aga hoidkem alal ja kaswatagem oma sõjalist jõudu. (E l a w k ä t e p l a g i n.)

Peaminister J. Tõnisson: Austatud rahwasaadikud. Meie rahusaatkond, kes oma töö Tartus haruldase waimlise jõuawaldusega lõpule on wiinud, on Wabariigi Walitsusega alalises ühenduses olnud. Selle tagajärjel wõtab Wabariigi Walitsus kogu selle lepingu, tema sisu ja tagajärgedega oma wastutusele. Teiselt poolt on Wabariigi Walitsusel selge, et selle rahulepingu läbiwiimisega ja wastuwõtmisega meie riigil tarwis on iseäranis walwel olla sel ajal, kui rahuleping tuleb täide saata tema nõudmistes. Meie riigikaitse huwides tahab walitsus walwel olla selle eest, et meie rahwawägi, kes niipalju wastupidamist ja walmisolekut rahuläbirääkimiste kestuse ajal on ilmutanud, oma kohust saaks riigikaitse huwides täita, kus seda tarwis on. Meie oleme aga julged, et meil, nagu seda rahusaatkonna esimees ja wälisasjade komisjoni esitaja meile juba oma seletuses on näidanud, tarwis ei ole mitte

enam sõjariistu appi wõtta, et rahulepingu tingimisi ellu wiia. Selle tagatiseks on üldine rahwuswaheline seisukord ja seisukord Wenemaal. Meie ei taha aga siiski mitte silmapilgukski unustada, et meie selle rahulepingu tagajärgede kättesaamiseks oma kohust peame täitma oma rahwa ja riigi wastu. Selles teadmises, et meie oma rahwawäe toetusel kaitstud oleme iga juhtumise wastu, soowitab Wabariigi Walitsus Asutawale Kogule selle rahulepingu wastuwõtmist ja ratifitseerimist, ilma et meie selle läbi oma riiki ja rahwast hädaohtu wõiksimisaata. Selle rahulepingu tegemist ja tema sisu wõidakas hinnata kuidas tahetakse. Igatahes on aga üks asi selge, et meie oma rahwa jõu alalhoidmiseks pidime igaks juhtumiseks ära kasutada katsuma igat wõimalust, et sõjategewust lõpetada. Ausas rahutahtmises kinnitasime nüüd selle rahu selles lootuses, et meil enam ei ole tarwis sõjariistu tarwitada, ühtlasi aga jääme walwama oma riigi iseseiswuse ja julgeoleku eest. (Ä g e k ä t e p l a g i n.)

M. Kurs-Olesk (sd.): Saalis on õhk raskeks läinud, kas ei wõiks 5 minutiks waheaega teha?

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

O. Strandman (töer.): Kui 1918. a. lõpul kaitse sõda Eestile peale sunniti, tuli piiri kaitsta kõige jõuga, ning seda kaitstes liitlasi otsida igal poolt, kust neid saada oli. Alles pärast seda, kui waenlane Eesti wabariigi piiridest wälja oli aetud, tekkis küsimine: mis on meie sõjasihid, kui kaua sõdime ja missugused on need teed, mis wiiwad sõja lõpule.

Niikaua, kui neid küsimusi ei tekkinud, oli asi lihtsam. Hiljem tulid juba lahkkelid kuuldawale. Ühed arwasid, et Eesti peab oma saatust siduma nende walgete wägedega ja toleaeegse liitriikide poliitikaga, kes ütlesid, et kõigepealt tuleb enamlus kukutada. Teised leidsid, et Eesti wabariigi ülesannetes ei seisa mitte enamuse kukutamine Wenemaal, waid et meie oma poliitikat ise peame ajama, et Eesti wabariigi asutamiseks kõiki poliitilisi teid tuleb tarwitada, mis meie riigikorda ning olemasolu kinnitawad ja kindlustawad. Esimene Wabariigi Walitsus walis rahutee, ehk küll rahusaami-

seks tol ajal, läinud suwel, wähe lootusi oli.

Mitte üksi Eesti riigis, waid ka väljaspool leidis enamlastega rahutegemise mõte wähe poolehoidu.

Walgete kindralite wäed tegid meiega koos sõjalist tööd Wenemaa wastu. Meie siht oli lihtne — iseseiswuse saawutamise. Nende siht enamluse kukutamine. Ettewõtte kordaminekul oleks neil esimene asi olnud meilt meie iseseiswust riisuda. Sellepärast pidi ka igal Eesti poliitikamehel selge olema, et tee, mis meid Wene walgetega sõjas enamlaste wastu sidus, ainult ajutine tee wõib olla. Niipea, kui aga enamlased sõjast Eestimaaga loobuwad ja ütlewad, et nad rahu tahawad teha, siis pidi meil ka selge olema, et Eestil ei ole põhjust oma saatust walgete kindralitega siduda. Oli waja uusi teid otsida, et oma poliitika sihte wõidule wiia. Tuli ilmsiks, et enamlus ainukene poliitiline erakond Wenemaal, kes awalikult on julgenud tunnistada, et ta üksikutele rahwastele iseseiswust andma walmis on. Seda enamlaste lubamist tuli, kuigi ettewaatlukult, igatahes tähele panna. Eestile ei jäänud muud üle, kui tõesti rahu poole püüda ja nimelt rahu poole enamlastega.

Samal ajal tulid aga teated, et Euroopa awalik arwamine sarnast rahutegemist heaks ei kiida, waid et meil surwet oodata on, mis Eesti saatusële oleks wõinud raske hoobi anda. Tuli ära oodata, ühel ja teisel pool propagandat teha, et tõsisele selgusele jõuda. Alles sügiseks selgus Euroopa wahekord Wenemaaga. Selgus, et sealt poolt mingisugust wahelesegamist karta ei ole. See oli kõige tähtsam samm rahutegemise juures.

Meie rahusaatkond on õieti talitanud, kui ta Wenemaaga püsiwa ja kindla rahu on teinud.

Keegi ei wõinud omal ajal kindlasti ette arwata, kas jääb Wenemaal enamline walitsus püsima wõi saawad walged kindralid wõidu. Sellepärast ei saanud enamlastega ka kindlat lepingut teha. Kes wõib sellega lepingusse astuda, kelle saatus kaalu peal. Kes homme wõib langetada, sellega tehtud lepingu kestwus wõib õige lühikene olla. Praegu on aga seisukord enam-wähem selge. Need Wene walged jõud, kes enamlaste wastu mõõka on tõstnud, praegusel silmapilgul ja lähemas tulewikus, niipalju kui inimese mõistus suudab aru saada ja ette aimata, wõi-

dule ei pääse. Praegu on arwata, kas jääb enamlus pikemaks ajaks, muutub ta aegapidi demokraatlikuks walitsuseks, wõi tuleb sisemine pööre. Esimesel kahel juhtumisel on Eestile otse soowitaw, et tema selle Wenemaaga kindlasse wahekorda saaks, mis ajutine ei ole. Ainult sel puhul, kui enamlus Wenemaal lähemas tulewikus kukub ja kui tema asemele mõni teine wõim tuleb, oleks mõtet olnud rääkida mittekindlast rahust.

Praegu on meil selge, et Eesti rahu tegema pidi ja ei ole mingit kahtlust, et Asutaw Kogu rahulepingu ratifitseerib. Küsimus on ainult see, kas meil rahulepingu allakirjutamisega ka tõelik rahu algab.

Üksikud inimesed ja ka ajakirjandus osalt on kahtlust awaldanud, kas Eestis rahu ratifitseerimisega mitte ei alga seisukord, kus meie siseelus tekib pööre ja lagunemine. Kui tänast Moskwast tulnud teadet uskuda, kus Lenin seletab, et Eestiga on küll rahu tehtud, kuid see ei tähenda weel midagi, sest Eesti walitsus peab kukkuma ja selle asemele tuleb uus enamline walitsus, kellega nõukogude Wenemaa uue parema lepingu teha wõib. Kui sarnased oletused olemas, nad on osalt ka Eesti ajakirjanduses olnud, siis arwan mina, et enne kui Asutaw Kogu rahulepingu ratifitseerib, peab ta täiele selgusele jõudma, et neil, kelle juures kahtlused maad on wõtnud Eesti riigi püsima jäämise kohta, liig wähe usku on Eesti rahwa sisse. Meie rahwas on selle aasta jooksul, kus tema kõige raskemates oludes sõda on pidanud ja riiki üles ehitanud, küllalt oma poliitilisest küpsusest tunnustust andnud, nii et igasugused kahtlused peaksid kaduma.

Ma ei salga mitte, et rasked ajad wõiwad tulla, sõjaajal on kergem kõiki raskusi sõja arwele weeretada; rahuajal jääb see põhjus aga ära. Meie ei saa ka salata, et Eesti nooremad ja paremad jõud, kes sijamaale sõjateenistuses olid, meie riikliku elu ülesehitamisest otsekohe osa ei ole saanud wõtta. Nüüd, kus wõimalus awaneb meie jõude ära kasutada ja kodanlise walitsuse rakkesse panna, on riigivalitsuse seisukord palju parem.

Iseäraliku tähtsusega on kõigi juures aga weel üks asjaolu. Ei saa salata, et mõnel pool arwamine walitseb, et meie liig radikaalsed omades reformides oleme olnud. Kuid kui arwatakse, et siin pressi peale panemisega seisukorda päästa wõib, siis on see suur eksitus. Tööerakonna

nimel wõin öelda, et ainult kõige radikaalsemad uuendused tulewikus ja nende radikaalsete reformide teostamine on see, mis meie sisemist seisukorda kindlustab. Ma usun kindlasti, et kõik need seadused, mis Asutaw Kogu rahwa kasuks vastu wõtnud, teostatakse. Nende uuenduste elluviimine on rahwa tahtmine ja üksik isik peab ennast rahwa tahtmise alla painutama, kui temale selle juures ka natukene liiga tehakse. See on ainukene rahwa saatuse ja tulewiku pant.

Arwan, et Asutaw Kogu puhta südamega rahulepingu wõib kinnitada, ilma et rahu jalaleseadmisel mingisuguseid sisemisi korralagedusi karta pruugiks, sest Asutaw Kogu on walwel, et tema poolt wäljaantud otsused ja seadused ellu wiikse. (K ä t e p l a g i n.)

K. Ast (sd.): Lugupeetud Asutawa Kogu liikmed! Wastawalt meie riiklikudele seadustele tuleb Asutawal Kogul lõpulik seisukoht wõtta Eesti ja Wenemaa wahelise rahulepingu kohta, mis kummagi poole wolitatud esitajate poolt Tartus vastu on wõetud ja alla kirjutatud. Ei ole mitte liialdatud, kui öelda, et selle aktiga Asutawal Kogul üks kõige tähtsam talitus ees seisab. Meil on olnud väga palju tähtsaid seadusi, eesrinna maaseadus, kuid kõik need on puudutanud meie riigi sisemist korda, need on olnud väga tähtsad siseriiklikus elus, kuid praegu tuleb Asutawal Kogul tegemist teha aktiga, mis rahwuswaheliselt Eestile erandliku wäärtusega on. Rahulepingu tekst on awaldatud ja Asutawa Kogu liigetele kätte antud. Rahusaatkonna väga lugupeetud juhataja, rhs. Poska, andis ühtlasi õige põhjalikke selustusi selle olukorra kohta, mille keskel rahu tuli teha ja ühtlasi ka rahulepingu sisu kohta. Praegu wõiks edasi minna, ilma et palju sõnu kulutada. Mõned asjalolud on ometi sarnased ja just nimelt see, et käesolewal rahulepingul erandlik rahwuswaheline wäärtus ei puudu, mis lubatuks teewad selle rahulepingu ratifitseerimise puhul sõnawõtmise.

Eesti Asutaw Kogu on oma seadusandlusega, kui ka riiklikkude korraldustega näidanud, et Eesti demokraatia — nii sotsialistlik, kui ka radikaalne ja isegi liberaalne — osanud on seda silmas pidada, neid sihte tähele panna, mis praegusel silmapilgul modern demokraatiale omased. Käesolew rahuleping on sarnane, et meie temas leiame neid wäär-

tusi, mida demokraatia kõigis maades iseäranis peaks hindama. Wõib olla kostab see pisut paradoksaalselt, kui öelda, et sellesse rahulepingusse on Eesti demokraatia parem teadwus mahutatud, kuid ometi on see nii. Kui Eesti demokraatia algusest peale ei oleks osanud wõtta õiget sihtjoont oma riikluse arendamiseks, siis arwatawasti ei oleks meil praegu mitte tegemist olnud käesolewa rahulepinguga. Ja kuigi edaspidi ehk oleks tulnud Eesti ja Wene wahel rahulepinguga tegemist teha, siis ei oleks selle lepingu sisu mitte sarnane olnud ja sedawõrd meid rahuldanud, kui täna.

Juba algusest peale, niipea kui Eesti riiklikku elu hakkas elama, awaldas Eesti rahwas oma esitawa kogu ja teiseks ka oma üksikute erakondade ja maa eesotsas seiswa walitsuse läbi kindlasti, mis otsuarbe oli sõjal Eesti ja Wenemaa wahel. 1918. a. ütles Eesti Maapäew selge sõnaga, et meie mingisuguseid agressiivseid sihte Wenemaa suhtes ei aja ja et sõda Eesti ja Wenemaa wahel meie poolt kaitse sõda on. Sedasama tõendas pühalikult Eesti Asutaw Kogu iseseiswuse akti wäljakuulutamise, kus öeldud on, et meie suure Wenemaaga ja suure Wene rahwaga paremas naabruses elada soowime, kui ta aga meid rahule jätab.

Wahepeal oli üksikuid silmapilke, kus kahtlus wõis targata, kas meie ka tõesti oma sihtides püsima oleme jäänud. Meie sõjaajaloos oli momente, mis mitte ainult kodus arusaamatusi ja kahtlusi ei tekitanud, waid ka wäljamaal meie kahjuks meie wastast meeoleu sünnitasid. Kuid praegu ei ole aeg ega koht neid üksikuid momente ette tooma hakata, waid aitab sellest, kui konstateerida, et need momendid olid. Kuid nähtawasti olid siin saatuslikud asjalolud mõõduandwad, nii et tihtilugu need, kelle käes otsekohene asja juhtimine seisis, kas küllalt wabad ei tunnud ennast olewat, wõi paratamata sellest kaosest, mis walitseb, ennast kaasa kiskuda lasksid.

Üldiselt aga oleme ometi näidanud, et Eesti ei ole ajanud mingisuguseid agressiivseid sihte, et Eestil ei ole olnud ülesandeid, mis demokraatia huwidele ja demokraatia paremale arusaamisele ei oleks wastanud. Ja see ongi meie arwates kõige suurem wõit, mida Eesti wabariik käesolewa rahulepinguga pärib.

Selle rahulepinguga ei kindlusta meie endale ainult rahuliku töö juurde asumise wõimalust, ei kindlusta ainult rahujalal

seismist oma naabriga, waid selle rahu-
lepingu kaudu kindlustab Eesti oma riik-
likku iseseiswust ka Lääne-Euroopas. Meie
oleme ikka ja alati usinalt seda esile too-
nud, et ei ole mitte Euroopas ühist waadet
Eesti ja teiste Balti riikide iseseiswuse
kohta, waid et Euroopa arwamine erineb
nii mitmesse harusse, kuipalju seal ühis-
kondlikke rühmi on. Eesti iseseiswusele
olid kahtlemata Euroopa sotsialistlikud ja
demokraatlikud ringkonnad kõige lähemal.
Nende poolt mõisteti meid paremini,
kui kellegi teise poolt; aga mis meie
wastu teatud silmapilkudel suurt umb-
usaldust äratas, nimelt Euroopa radi-
kaalse demokraatia keskel, oli just see
asjaolu, et tihtilugu wäljamaale saadeta-
wate wale informatsioonide tagajärjel,
meid ikka ühte patta pisteti kuulsate We-
nema ülesehitajatega, kes end poliitilises
elus küllalt wastuwõtmatalt olid paljas-
tanud. Käesolewat rahulepingut ratifit-
seerides, mis oma sisu poolest küllalt
sarnane on, et ta kahele naaberriigile ra-
hulikku ja sõbralikku koostöötamist wõi-
maldab, näitame meie oma Öhtu-Euroopa
sõpradele, et meie tõepoolest neile põhi-
mõtetele truuks oleme jäänud, mida nii
mitmel pool uhkusega kuulutasime.

Teiseks ei saa ka nimetamata jätta, et
siseriiklikus elus käesolewal rahulepingul
wäga suur tähtsus peaks olema. On sar-
nane tundmus, et seda akti käes hoides,
mingisugune jää, mis meie ümber kahe
wiimase aasta jooksul koondunud oli, la-
gunema hakkab, et meile jälle wõimalus
awaneb rahuliku töö juurde asuda ja just
tegelikult seda läbi wiima hakata, millest
kõneles minu eelrääkija.

Eraldi paneb rahuleping muidugi Wa-
bariigi Walitsusele lähemaid kohuseid
peale, millest kahtlemata õigustatud on
selle rahulepingu puhul rääkida. Mitte
see ei ole kardetaw, nagu wõiks mingi-
sugune seesmine jõud meie riigis tekkida,
kes rahulepingu kaotaks, wõi et wäljas-
poolt wõiks sarnane jõud tulla, waid kar-
detaw on seisukord, mille juures enam
hingelist tarwidust ei jää käesolewa ra-
hulepingu täitmiseks.

Hingelise tarwiduse hoidmiseks peame
meie kõige jõuga tegewad olema. Enam-
luse hädaohtu meil enam karta ei ole.
Kes seda hädaohtu weel oletawad, need
on wäga halwad psüholoogid. Kõigepealt
ei oska nad küllalt ühiskondlikkude näh-
tuste hingeelust aru saada. Wõrreldakse
enamlust taudiga; ma ei tea, kui õige see
wõrdlus oleks, kas tõesti enamlust tau-

diga wõrrelda saab — mina isiklikult ei
ole mitte sellel waatepunktil — aga kui
asuda sarnasele waatepunktile, et enamlus
on otsekui haigus, mis terwes maailmas
laiali lagunema kipub, siis peetagu mee-
les, et Eesti on selle haiguse juba läbi
põdenud, Eestil ei ole see haigus enam
külgehakkaw. Teiseks püütakse näidata,
et enamlus ikka agressiivne on olnud, ja
et tema pärisolu agressiiviteeti eeldab,
kuid see ainult näib nii olewat. Kuid kes
on agressiivne? — Kes midagi algab
suure hooga ja suure usuga; seal aga,
kus mõõn päewakorral, ei wõi agressiiv-
susest juttu olla. Ei saa milgil juhtumisel
ei sisemine ega ka rajatagune enamlus
agressiivne olla, kelle walitsusega meil
wormilikule rahujalale tuleb asuda. Enam-
luse arenemise ajad on juba möödas.
Wastunähtus — mõõn, waibumine, pettu-
mus on praegu päewakorral ja meile on
igatahes hoopis huwitawam küsimus, kui-
das ära hoida seda resignatsiooni, mis
päewakorradele on tekkinud. Lähematest
ülesannetest, mida rahuleping Eesti wa-
bariigile peale paneb, oleks siis nüüd, kui
enamluse laienemist enam karta ei ole,
piiri küsimus. Lugesin alles täna ajale-
hest, et Wabariigi Walitsus kohuseks on
teinud sõjaministrile seaduseelnõu wal-
mistada, kuidas Eesti riigi kaitsewäge
korraldada, missuguseid wolitusi kaitse-
wäe ülemusele anda ja sõjanõukogu kind-
laks määrata. Minule näib, et selle üles-
andega nii rutata waja ei ole, kui piiride
sulgumise küsimusega. Lugu on ju sar-
nane, et lähemal ajal meid mingi sõja-
line hädaoht ei ähwarda — ma ei suuda
mitte ette ära näha, kust poolt peaks
praegu hädaoht waritsema — sellepärast
wõiks wäga hästi loobuda praegusel ajal
sõjawägede reorganiseerimisest. Üldi-
sest rahwasõjast saadik, kus meil juba
peaaegu maksimum sõjaealistest mobili-
seeritud oli, on meie mehed juba tarwi-
liku miinimumi sõjawäelist haridust oman-
danud, vähemalt selle miinimumi, mida
miilitsa sõjawägede käest nõutakse, sel-
lepärast wõiks rahuliku südamega prae-
gusel ajal sellesama sõjawäe organisat-
siooni juurde jääda, see tähendab jätta
needsamad sõjawäed, üksused, mis meil
olemas on, alles. Tuleks teostada demo-
bilisatsiooni sel määral, kuidas see wõi-
malik on ja kõik oma tähelpanu ainult
nende küsimuste peale juhtida, kui palju
mehi jätta piiriwalwesse, kuidaswiisi pii-
riwalwe asja paremini korraldada, üldse
niiswiisi seada, et tõepoolest takistust

wõiks teha sellele nähtusele, mis wiimasel ajal ilmsiks on tulnud — kõigetähtsamate tarbeainete saatmises üle piiri. Teatawasti, kui see rahuleping ratifitseerimist leiab, peab Wenemaa ja Eestimaa wahel algama kaubanduslik läbikäimine õige awaratel alustel ja nagu see ainult mõeldaw on riigi ja riigi wahel, mitte era-kaupmeeste wahel. Kuid sennine praktika näitab meile, et need, kes oma kõrgemaks ülesandeks on seadnud kopikate korjamise, igat juhust suudawad selleks ära tarwitada, et aga oma taskuid täita. Ja olgugi, et läbikäimine algab riiklikul alusel, siiski oskawad need rahalised haikalad, kellel riigi ega koduhuwid kallid ei ole, ka seda riiklikku kaubandust oma huwide kohaselt ära kasutada. Peale selle jääwad õige rohked hulgad nõndanimetatud kotimehi, kes piiriraskusi kõrwaldawad, ükspuhas missugusel teel. Mul oli juhus Tartus olles üleeile tähele panna, kuidaswiisi üheainsa nädala jooksul toiduainete hinnad üle 100% wõrra tõusid ja see on väga loomulik, sest mingisugust piiriwalwet pole olemas — ta on ainult nime poolest olemas. Kuiwamaa piiri kohta ei tea just midagi öelda, see ehk on enam vähem kindlustatud, kuid weepiir — Peipsi piir on peaaegu täiesti lage ja mis ime siis, kui ühe nädala jooksul wõihind 35 margani naela pealt osatakse tõsta, munapaarist juba 8 marka juletakse küsida ja sealjuures nägu teha, nagu oleks see veel väga odawasti hinnatud. Wenemaal, kuuldawasti mitte väga kaugel, waid üsna lähemates piiriribades maksab juba wõinael 1000 rubla ja kõik muu kraam umbes samasugust hinda, nii et kiusatus wäljaweoks on väga suur, aga selle wäljaweo läbi tõepoolest wõidakse ära tühendada meie maa iga-sugustest toidutagawaradest ja muust materjaalist. Siin peab Wabariigi Walitsus iseäranis suurt tähelpanu piirisulgumise peale pöörama, jäetagu ära sarnased ülesanded, nagu näiteks sõjawäe reorganiseerimine ja asutagu selle asemel kõige mõistusega ja kõige jõududega ning abinõudega piiri kindlustamisele. Eraldi ei ole minul ja mu erakonnal mingit muud soowi awaldada, kui et Asutaw Kogu juba täna esialgse otsuse ratifitseerimise otstarbeks annaks, veel täna otsustaks teisele lugemisele üle minna ja järgmistel koosolekutel wõimalikult ilma wiiwitusega ratifitseerimise lõpule wiiks. Kuid ühe asja peale tahaksin enne siit kõnetoolilt äraminekut tähelpanu juh-

tida. Sõjaga käiwad kaasas waldawad meeleolud. Mitte üksi meil ei olnud see märgata, waid kogu maakera pödes suurt painet. Sõjal on fataliteet, ka meeleolu fataliteet, mis üksikutes inimestes ja ühiskonna kihtides sarnast tegewust arendawad, mille peale need midu ei oleks tulnud. Ka Eesti sõda tõi enesega kaasa õige raskeid, õige muljuwaid meelcolusid, kui veel meeles pidada seda, et meie õieti juba 7 aastat sõdime. Need meeleolud ei jätnud üksikute inimeste peale oma mõju awaldamata, tihtilugu ilma nende eneste tahtmata. Waadake, nende, oma kaaskodanikkude peale, on Eesti Asutaw Kogu kohustatud praeguse rahulepingu kinnitamisel mõtlema. Meie peame kergendama ka nende, oma kaaskodanikkude saatust, kes nii wõi teisiti sõja mõjul tegusid korda saatsid, mida meie kui riigiwastalisi hindame, kuna meil selle juures ometi teadmine on, et selle süüd kannab sõda, see kurnaw sõda, liiategi veel sõda, mil ilmsalgamata kodusõja wärw oli, sest sõdisid endise ühise riigi osad. Just sellepärast oleme kohustatud wabandawalt waatama nende peale kes eksisid, olgu sõjawäes distsipliini wastu, wõi eraelus poliitilises mõttes. Eesti Asutaw Kogu teeb väga hästi, kui ta algatab amnestiaküsimuse poliitiliste süüaluste ja sõjawäe distsiplinirikkujate kohta. Meie erakonna rühmal saab au olema järgmisel Asutawa Kogu istumisel sellekohane ettepanek teha. (Kiidua waldused pahemal pool ja keskel.)

A. Bachman (rhw.): Austatud rahwasaadikud. Eesti iseseiswuse wõitlus ei ole veel mitte lõppenud. Meil on raskusi ees, mida meie wõib olla ette näha ei wõi, nagu meie ei wõinud ette näha, kui meie 120 noormehega algasime ja lõime aasta jooksul mitmekümnetuhandalise rahwawäe. Wäliselt wõib raskusi küll veel ees olla ja optimist ei tarwitse liig wara mitte olla. Seesmiselt ennast koondades, sealjuures wälispoliitikat ajades ja jõudes selle suure sambani, selle suure sammuni, mis on astunud rahulepingu kinnitamisega — oleme jõudnud seisukohani, mis meie sisemist kaswamist, meie ühistunnet, meie õigustunnet näitab. Kuidas riskeerisime meie mitte midagi käes wälja minna, kuidas riskeeris meie rahwaesitus meie walitsuse kaudu ja kuidas walitsus oma diplomaatide kaudu astuda suurt sammu — teha rahu enamlise Wene-

maaga, selle Wenemaaga, kelle peale Lääne-Euroopas õige umbusklikult waadati ja waadatakse. Seda suutsime ainult selle ühistunde, selle õigustunde nimel, mis siinamaale meid on kandnud, selle sammuni, tänase suure päewani. Rõhutan Eesti rahwaerakonna rühma nimel, et peaks meil edasi kestma see ühistunne nii kaua, kunni Eesti iseseiswus on lõpulikult kindlustatud. Need 30 artiklit rahulepingus tunnistawad sisemisest ühtlusest, tunnistawad julgusest, mis on olnud meie rahwawäes, meie rahwaasemikkude kogus, meie walitsuses ja meie diplomaatidel. See, mida meie koos saawutanud oleme, on õiglane ja wastab meie rahwa õigustundele ja ühistundele. Eesti rahwaerakonna rühma nimel soowitan ma ratiifikatsiooni seadust I lugemisel wastu wõtta ja II lugemisele üle minna.

H. Kruus (sr.): Eesti-Wene rahutegemise akti on siin hinnatud nii riiklikust kui ka demokraatia seisukohast. Mina tahan seda siin waadata ühelt teiselt seisukohalt, mida siin käsitatud pole. Ma tahan Eesti-Wene rahulepingut, samuti rahutegemise akti waadelda Eesti töölisliikumise seisukohalt, selle klassi seisukohalt, kes sõjas õieti kõigeraskemaid ohwrid nii waimliselt, kui ka materjaalselt on toonud. (W a h e l h ü ü d e d p a r e m a l t p o o l t.) See on igatahes rõõmustaw, kui ma isegi paremalt poolt hüüdeid kuulen, et see väga õige on. See on tõepoolest väga õige. Sel ajal kui warandusega warustatud inimesed on wõinud sõja läbi sünnitatud majanduslikkude raskustega, eestkätt elukallidusega heade tagajärgedega wõidelda, on töölisel just elukalliduse surwel kõigeraskemates tingimustes täiesti omaette jäetud — nälgimise ja suremise wabadusega. Kuid weel raskemaid kannatusi on tööline pidanud kandma. Praegune kodanline kapitalistlik ilmakord seab töolisteklassi wõitleja seisukohale. Nagu igal wõitlejal, nii on ka töolisteklassil tarwis wõiduks teatawaid kindlaid tingimusi; teatawaid omadusi. On tarwis kindlat distsipliini, raudemata tahtmist. Sõjaajal, kus igasugusel alal surwe walitseb ja kus töölisliikumise ettewõtteid igasugused nurjaminekud waritsewad ja tabawad, on selle tagajärg õieti lootuste langemine, ükskõikseksjäämine kõige wastu, närwiliseks saamine, kus tõuseb meeleolu, mille lipukirjaks: kas kõik wõi mitte midagi. Teatawatel silmapilkudel ja teatawatel tingi-

mustel wõib sarnane meeleolu wõitjale enesele katastroofiliseks saada. Arusaadaw siis ka, et töölisliikumise seisukohalt wälja minnes, sotsialistlik erakond enese algelisemaks ülesandeks tegi oma poolt kõik selleks teha, et tahtmist rahu järele äratada ka neis ringkondades, kelle püüdeks oli tegew olla selles sihis, et rahu mitte ruttu kätte ei saadaks. Kuid weel enam oli see ülesandeks sellele parteile, kelle nimel mina siin räägin, sest nüüd lõppenud sõda oli kodusõda, sõda kus wõideldi klassisõja meetodidega. Kommunistid idas algasid pealetungimist Eestisse sarnasel silmapilgul, kus tööliklass Eestis nõrgestatud oli kõigis suhetes. Meie ei pidanud seda kommunistlikku ettewõtet mitte wõimalikuks ja õnnestawaks. (J. Temant, maal.: A g a k a a s t ö ö d l u b a s i t e.) Härra Temant, Teile on see kõnetool sama waba kui minule. Teie teete wahelhüüdeid, wahest ehk tulete siis siia ja põhjendate neid. Kui Teie aga põhjendamata etteheiteid teistele teete, siis on see soowituseks ainult Teile, aga ei kellelegi muule.

Arusaadaw, et sarnastes tingimustes, milles sõda jätkus, wõitlus rahu eest väga wähe wilja kandis. Kui kommunistid Eesti piiridest wälja olid tõrjutud ja nende tagasitulekuga nii väga enam ei rehkendatud, ei juletud siiski aktiivsele rahuotsimise teele astuda, sest et toetaw liitriikide kapitaal seda keelas. Kui meie Asutawas Kogus aprilli lõpul oma deklaratsioonis rutulise ja aktiivse rahuotsimise mõtte üles wõtsime, siis katsuti seda nõudmist naeruwäärseks, wõimatuks tembeldada. Härra Uluots, nagu austatud Asutawa Kogu liikmed mäletawad, kes Lääne-Euroopa demokraatlikkude olude eriteadlane, kuulutas Eesti Lääne-Euroopa demokraatia eelkantsiks, kes wiimase silmapilguni kindlasti oma ülesannete täitmisel peab püsima. Et Euroopas aga mitmesugust demokraatiat on, et Euroopas demokraatia on, kelle püüded just selle wastu käisid, mida härra Uluots soowitas, ja ka neid, kes selle poolt olid, — seda neelas härra Uluots kõigerahulikumalt olla. Kuid kuigi härra Uluots'a demokraatia mõiste määramine kõigi meie erakondade poolt sel ajal, wõib olla ka nüüd, jagamist ehk ei leidnud, oli siiski härra Uluots'a seisukohal väga palju kiitjaid. Ja rahwaerakonna häälekandjas „Postimehes“ kuulutati härra Uluots'a selleaegne kõne üheks „riigimehelikumaks“. Pahemal pool aga

seletati: „meie oleme küll rahuotsimise tujus, ja ei taha mitte kaugele minna sõjaga, kuid meil ei ole teada vastaspoolt, kellega rahu teha.“ Need olla imelikud banded, kes Wenemaal tekkinud ja wõimu eneste kätte wõtnud ja kuidas nüüd läheme nendega rahu tegema.

Oli selge, et niisugusel olukorral niisuguse meeleolu tarwis oli teist abinõu, teist wedru käima panna, et neile, kes wõimu eesotsas seisid, rahutegemist peale sundida. Oli tarwis wõitlust kanda rahu eest laiemasse rahwakihtidesse, oli tarwis näidata, mis ka tõsiasiade peal põhjenes, et liitriigid wäikseid rannariike ainult abinõuks enamlaste wastu tarwitawad. Hiljem, juuli keskel, õieti weel warem, mai keskpaigas wõi aprilli lõpus tuli teade, et Wene nõukogude walitsusel tahtmine on rahu teha tekkinud rajariikidega. Seda oli tarwis rahwahulkadesse kanda. Samuti oli tarwis näidata, et walgete wägede toetamisel, mida ka meie wõimud oma poolt ajasid Judenitsh'i wäe suhtes, et selle lõpulikkudeks tagajärjedeks Eesti iseseiswuse täielik kadumine oli. Arusaadaw, et seda rahumõtte kaswatamist laiemates rahwahulkades wõimude poolt kõigi abinõudega takistati. Rahutegemisest kõnelemise wastu wõitles kõigeusnamalt meie sõjatsensuur, kus peaaegu kõik meie lehe agressiivsed rahuartiklid maha tõmmati. Wõimatuks sai ka rahwakoosolekuil rahu eest wõitlust pidada. Kuid takistades rahu eest wõitlemist, toetati samal ajal awalikult ja lasti sündida rahutegemisele waenulisi samme. Samal ajal, kui lubati rahuwaenulist wõitlust pidada, sündis wäga huwitaw asjaolu, mis wõib olla meie tulewase sõjapoliitika-uurijale wäga huwitawaks aineks wõib olla, nimelt Krasnaja Gorka operatsioon, mis peale kõige muu oli kõige waenulisem Eesti iseseiswuse wõitlusele.

Nüüd on siis walitsusparteid sunnitud olnud oma seisukohad ümber hindama, õieti need pea peale ümber pöörama. Sel ajal, kui enne ei leitud kõigepealt wastast, kellega rahu teha, kui ei ustud, et see rahu püsiw wõib olla, hinnati need asjaolud siiski suwe lõpupoole, septembril hoopis teisiti. Leiti wastane pool, kellega rahu wõidi teha ja leiti ka see usk, et see rahu püsiw ja kestew wõib olla. See seisukohtade ümberhindamine ei tulnud muust kui ainult teatawatest asjaoludest, mis suuremalt osalt ka enne olemas olid, kuid millest ei tahetud omal ajal tarwi-

likke järeldusi teha. Tagajärjeks olid rahu-iaibirääkimised, mis on toonud meile rahu, kuid see rahu oleks wõinud kindlasti ennem tulla. Kui meie wõime kurjustada selle üle, et rahu on hiljaks jäänud, peame siiski seda rahutegemise fakti terwitama.

Sel rahul saawad olema ja peawad olema suured tagajärjed meie töölisliikumises. Tema peab saama wabamatesse ja normaalsematesse tingimustesse. Surwe, mis enne põhjendatud sõja tingimustega, kus rõhutati iseäranis sõjaseisukorda, see põhjendus kaob ära ja ühes sellega peawad kaduma ka need metsikud wõtted, mida on tarwitatud kogu läinud aja kestel.

Kuid mitte ainult töölisklassi wõitluse tingimused ei parane, waid paranema peab nende seisukord ka poliitilises ja laiemate wabaduste saamise mõttes. Ka peab paranema tööliste majanduslik olukord. Kui sõjaajal tööliste õigustatud nõudmisi wõimalik oli täita, kuid siiski tagasi lükati, põhjendades sõjaegsete raskustega, siis ei saada tulewikus enam neid põhjendusi tuua.

Kuid see on erilisel meie töölisliikumise suhtes ja see on osa üldisest töölisliikumisest ja on tuntawalt ja tugewalt selle töölisliikumise mõju all. Üldise töölisliikumise seisukohalt on rahusõlmimine Wenemaaga kindlasti wiimasele kasuks. Nõukogude Wenemaa, kui sotsialistlik eelkants, wabanedes sõjaegsetest tingimustest saab weel suuremaks jõuks rahwuswahelises töölisliikumises. Ja meile, kes meie Wenemaa külje all elame, saab see iseäraliku tähtsusega olema.

Kõiki seda kokku wõttes, wõime meie terwitada rahu Wenemaaga, kuigi kahetsema peame, et see ennem ei sündinud.

J. Lattik (krst.): Praegu kõneall olew küsimus on meile niiwõrd tähtis, tõsine ja eluline, et mina mitte ei tahaks selle küsimuse arutamise juures hakata parteiseisukohta sisse sõlmima, waid ma ütlen seda lihtsalt wälja, mis minul ja minu mõtteosalistel rahulepingu ratifitseerimise puhul öelda on. Tartus allakirjutatud rahuleping lõpetas raske sõja ja werewalamise ja annab meie wõitlewale rahwale küllalt wõimalusi nüüdsest peale asuda rahulikule ülesehitawale tööle. Kristlik rahwaerakond on selle poolt, et Asutaw Kogu rahulepingu esimesel lugemisel kinnitaks ja teisele lugemisele üle läheks.

J. Uluots (maal.): Austatud rahvasaadikud! Peale rohkem kui aastase wõitluste ja kangelasmeelse heitluse oleme niikaugele jõudnud, et Tartus 2. weebruaril on alla kirjutatud rahuleping ja nüüd on see rahuleping Eesti majesteetlikule rahwaesitusele kinnitamiseks ette pandud. Iseenesest mõista, et sarnasel juhtumisel on tarwis hinnata seda lepingut niihästi tema tekkimise olude seisukohalt, kui ka sisu poolest, ja ma arwan ka, tulewiku poolest. Mis puutub rahulepingu tekkimisse, siis on seda asjalu minu arwates küllalt pikalt, üksikasjalikult ja täielikult kirjeldatud ja ma pean tunnistama, et see kirjeldus oli enam-wähem ühetaoline ja sünnitas enam-wähem ühise kontserdi. Kes aga iseäraliku tooni wõttis, iseäralikkude nootide järele katsus mängida, see oli minu austatud eelkõneleja härra Kruus. Mina saan tema seisukohast wäga aru ja ei pane mitte pahaks seda, mis ta on rääkinud, sest igaüks räägib ju sellest, mida ta on harjunud tõeks pidama ja millest ta mitte lahkuda ei wõi. Ma tähendan ainult seda, et iseenesest mõista on härra Kruus õieti ette kuulutanud, kui ta arwas, et ükskord Wenemaa ja Eestimaa wahel saab rahu tulema, kui Eesti sõjawäed küllalt jõuawad wastu panna. Mina ei taha aga härra Kruus'iga selles asjas nõus olla, nagu oleks pidanud rahuleping ennem sündima, aga mitte nüüd. Ma arwan, et kui objektiiwseit ja asjalikult nähtuste peale waadata, siis ei sünni ilma tarwiliku põhjusega ei mingisugune nähtus, waid igal nähtusel ja igal sündmusel peab tarwilik tekkimispõhjus olema. Ma arwan, et ka praegusel juhtumisel wastawad, küllalt tähtsad tegurid on olnud, mis just nüüd rahulepingu on Eestile toonud ja ma arwan, et sarnaseid tegureid warem ei ole olnud, sest müüdu oleks ka rahuleping pidanud warem sündima. Küll aga wõiwad sarnased enneaegsed tegurid olla härra Kruus'i arusaamise ja ettekujutuses, ja et ta neid mõistusega ette kandis, ei maksa ka kahelda. Aga mul tuleb meelde, et igal ajal mõistus ei ole kõige parem, (Ü l d i n e n a e r.) ja nimelt, kui ta halwale teele on juhitud, wõib ta häda tuua. Wene kirjanduses on olemas mingisugune kirjatöö, mis pealkirja kannab „Häda mõistuses“ — Gore ot uma — ja seal pahandab Skalosub, et Maria Iwanowna weel sünnitanud ei ole ja tingimata peaks warem sünnitanud olema, aga wististi enneaegse. Ma kardan, et härra Kruus Skalosub'i teooriast

on kinni pidanud, selle tõttu kaotab härra Kruus'i rahu-ettekuulutaminegi oma poliitilise wäärtuse ja tähtsuse. Nõnda ei saa mitte poliitikaelus asju ajada, et tühjad nõudmised üles seatakse, ilma reaalse olude ja tõsiasjade arwesse wõtmeta. Ma jään arwamise juurde, et ainult praegu on wastawad tingimused rahutegemiseks olnud ja enne neid tingimusi ei ole mitte olnud. Üldistes joontes wõib kõige sellega leppida, mis siin härra Poska poolt üksikasjalikult ja asjatundlikult ette kanti ja mis ka teiste kõnelejate poolt sellel wõi teisel kujul täiendati. Nõnda siis, selle wastu ma ei waidle, et rahuleping on ajalooliselt wastawate tegurite poolt tekkinud.

Aga iseenesest mõista kannab see leping selletõttu sisu poolest ka oma ajalooliste tegurite tundemärke, ja see ongi teine seisukoht, millest rahulepingut tuleks hinnata. Siin peaksin ma õieti asuma rahulepingu üksikasjalisele waatlemisele, kuid ma arwan, et seda praegu ei tarwitse teha ja nimelt kahel põhjusel. Esiteks peab tähendama, et rahulepingu esimese ja teise paragrahwi kohta wõiks palju waielda ja neid kahjulikkudeks pidada, kuid sellel poleks praktilist wäärtust. Asutaw Kogu ei wõi ühtegi punkti ja ühtegi paragrahwi selles lepingus muuta, ilma et ta lepingut ennast ei muudaks ja nõnda tema ratifitseerimata jätkaks. Ratifitseerimata jätmist ei tule aga soowitawaks pidada. Teiseks arwan ma, et rahulepingu peale ei tule sisuliselt waadata, kui sarnase asja peale, mis on muutmata ja millel on iseenesest wäärtus, waid ta omandab wäärtuse ajalooliste tingimuste seisukohast, sellest seisukohast edustab ta eneses teatawat jaama, teatawat wahepunkti Eesti ja Wenemaa wahekordades. See rahuleping näitab, et suur Wenemaa ei ole jõudnud siiski meie wäikest Eestit häwitada. Arwan et terror, rewolutsioon ja kõik see segu, mida praegune Wenemaa eneses kujutab, kaasa on aidanud seks, et Wenemaa Eestit pole jõudnud häwitada. Olgu kuidas on, mina oma poliitilise rühma nimel pean tunnistama, et see rahuleping, niihästi oma tekkimise kui ka sisu poolest tuleb tunnistada niisuguseks, mille kinnitamisest keelduda ei tule. Mis aga puutub lepingu hindamisse tulewiku seisukohalt siis pean tähendama, et ei wõi selle juures mitte optimist olla. Peab nimelt kõige tõsisemas mõttes arwesse wõtma neid asjaolusid, mis Eestit ümbritsewad ja mil-

lest Eesti elab. Esiteks ei ole rahu allakirjutamisega meie iseseiswuse wõitlus iseenesest mõista mitte veel lõppenud. Riikliku iseseiswuse mõttes ei ole Eesti ikkagi veel tunnustatud ja riikidewahelisse, rahwuswahelikku perekonda täieõigusliku liikmena wastu wõetud. Riikliku iseseiswuse pärast tuleb Eestil seega ikka veel edasi wõidelda. Teiseks, isegi selle waenlasega, kellega meie senni wõidelnud ja sõdinud oleme, ei ole sõbralik wahekord veel loodud. On arwamist awaldatud, et enamlased Wenemaal püsima jääwad. Oletame et see nii sünniks, aga ka sarnasel korral arwan ma, ei ole meie wahekord Wenemaaga mitte kindlustatud. Enamlased tulid meie peale ilma sõjakuulutamiseta ja ilma, et meie seda sõda oleksime wälja kuulutanud, ja nõnda wõiwad nad ka edaspidi toimetada. Minu arwates näitawad jõuluaegsed wõitlused kõige kindlamal kujul seda, et enamlased ainult selletõttu rahu tegid, et neil sõjalist jõudu Eesti häwitamiseks ei olnud. Hakame aga ette kujutama, et enamlastel tulewikus niisugune juhus peaks olema ja neil häwitamiseks jõudu peaks olema ja siis, nõnda arwates, nad sellest tagasi ei pörkaks. Tähtis on veel see asjaolu, mille peale härra Strandman juba tähelepanu juhtis, ja nimelt Lenin'i enese seletus Eesti ja Wene rahulepingu ratifitseerimise kohta. Lenin ütleb: „Meie tegime palju järelandmisi. Tähtsamad neist on waidluseall olewate alade Eestimaale jätmise, kuid meie ei taha tööliste ja punawäelaste werd walada. Eesti elab praegu Kerenski ajajärku üle, kuid ka seal saab nõukogude walitsus ellu pääsma.“ Wõib olla tahetakse niisuguste seletustega sisepoliitilist mõju awaldada, aga seegi on tähtis, sest ta näitab, et enamlaste laiad hulgad, rahwamassid seda rahu nii tõsiselt ei wõta, kui meie käesolewal silmapilgul seda ehk mõtleksime. Sellepärast minu arwates tuleb väga ettewaatlik olla rahu hindamises tulewiku seisukohalt. Aga teiseks ei ole mingisugust tõendust, et enamlased Wenemaal püsima jääksid. Jakobiinlased olid kaua aega walitsejad, aga siiski nende eneste seast kerkis mees, kes lõppude-lõpuks rewolutsioonile haua kaewas ja kõik oma wastased sinna hauda weeretas. Väga võimalik, et ka enamlaste sõjawäelises organis mis tekiwad kindralid — mitte enam need, kes jõuetud olid ja ei mõistnud enamlasti wõita, — waid niisugused, kes wõiwad samuti Wenemaaga teha, kuidas

Prantsuse ajaloolised juhtumised seda meie näitawad. Kuidas need kindralid aga Eesti wastu reageeriksid, ei tarwita seletust. Ja üldse peame meie alati rehkendama rahwaga, kelle ajalugu näidanud on, et ta kaldub laiali lagunema, wõimalikult palju maid oma wõimu alla wõtma, arwuliselt kaswama ja kultuuriliselt ka edenema. Need ja muud asjaolud peawad Eestit igal ajal walwel ja ärkwel hoidma. Kolmandaks ei wõi meie mitte unustada, et ainukesed oleme, kes enamlise Wenemaaga rahu teewad. Ma ei tea, miks meie naabrid, teised rajariigid, ei ole sellele teele asunud. Mul jäi ka segaseks meie austatud rahudelegatsiooni esitaja seletusest see koht, mis naaberriikidest räägib. Aga üks asi on ikkagi selge ja nimelt peawad olema mingisugused väga kaaluwad põhjused, mis neid mitte sellele teele ei ole lasknud astuda, nagu Eesti seda tegi. Sellest järgneb iseenesest kaks wõimalust: kas nad saawad meile järele tulema, wõi kawatsewad nad püsima jääda teisiti kui meie. Ma ei taha kunagi prohwet olla, aga ma tähendan, et jällegi ka need wiivitused peawad tõsiselt mõtlema sundima. Kõigi nende tulewaste wõimaluste asjus tuleb ettewaatlik olla ja rahulepinguga mitte ennast petta lasta. Hädade kõrwaldamiseks tuleb abinõusid otsida nii wäliseid kui sisemisi. Iseäranis tuleb rõhku panna sisemise korraldamise ja eriti sõjalise korralduse peale. Selles suhtes tahan ma lõpuks tähelepanu juhtida ühe asja peale, mis mõõduandwat osa meie riigi tekkimisloos on edendanud ja see on meie sõjawägi. Ma arwan, et meie rahwas meie esituste ja ametlikkude asutuste näol peab meie sõjameestele teatava awalduse tegema tänu mõttes. Ma pean tunnistama, et väga mitmed kangelastest on küll puuristi saanud, kuid mitte seda, mida juba lubatud 24. webruaril läinud aastal wabariigi esimesel aastapäewal, — nimelt Eesti wabariigi sõjaristi. Ma arwan, et Asutaw Kogu wõi kellesse asi puutub, peaks samme astuma, et vähemalt juba nüüd, riigi teise aastapäewa pühitsemise ajal wõiksid sõjamehed öelda: waadake, minu wastu on Eesti rahwas, selle wõi selle tänuhäga rinda ehtides, tänulik olnud.“ Mõnest seisukohast waadates wõib see ehk nääiw wõi lapsik olla, aga inimesed kõik ei ole stoikerid ja nõnda külmawerelised ning panewad ka pisikeste asjade peale rõhku, iseäranis kui nad rahwa nimel ja

rahwa südamest tulewad. Edasi wõin ma ainult oma partei nimel nõusolemist awaldada selle peale, mis härra Ast ette kandis, nimelt et amnestiaseadus peab välja töötatud saama nende isikute kohta, kes mingisuguste nõrkuste tundel halb-tuse wõi kuriteo on korda saatnud riigi wastu, kuid mitmel teel ja moel sõjatege-wuses ja raske kohuste kandmisel ja kan-gelastegudega need eksitused jälle heaks on teinud. Õigus nõuab seda, et neid peaks jällegi rahwas meelde tuletama ja neid enese hulka wastu wõtma. Ma lõpetan sellega, et wastuwõetawaks tuleb pidada ettepanud rahulepingu ratifitseerimist, kuid ühflasi kindlasti edasi tööd teha selles sihis, et meie riik ja rahwas ikka tugewamaks saaksid ja et ühekski minutiks seda tööd unustusse ei jäetaks, mõeldes, et nüüd töö tehtud ja enam ei maksaks seda jätkata. (K ä t e p l a k s u - t a m i n e p a r e m a l p o o l.)

H. Koch (sks.): Im Namen meiner Fraktion habe ich folgende Erklärung abzugeben. Wir begrüßen diesen Frieden, den unser prachtvolles Heer uns erstritten hat, den unsere junge Diplomatie festhalten und nach Hause bringen konnte. Zweierlei Aufgaben gibt uns der Frieden. Erstens werden wir dafür sorgen müssen, dass unser Heer stark bleibt, damit es uns den Frieden erhalten hilft. Andererseits eröffnen sich uns unbegrenzte wirtschaftliche Aussichten, da wir berufen sind die Mittler zwischen dem Westen und Russland im Osten zu sein. Wir werden daher in erster Linie unsere Häfen und unsere Transportmittel ausbauen müssen. Hier vermissen wir eine für unser Wirtschaftsleben ausserordentlich wichtige Frage, nämlich die Rückgabe unserer in Russland liegenden Handelsschiffe. Obgleich im Vertrage direkt von unseren Schiffen nicht die Rede ist, hoffen wir, dass diese Frage nicht ausser Acht gelassen worden ist. Wir erhoffen von diesem Frieden ein Aufblühen unseres Wirtschaftslebens. Ich wiederhole noch einmal: Wir begrüßen diesen Frieden.

W. Ernits (sd.): Üksikute erakondade esitajad on Eestile nii kasulikku rahulepingut hinnanud Eesti erihuwide seisukohalt. Ainult rhs. Kruus on puudutanud wähe selle rahwuswahelist külge. Ma tahaksin selle juures wähe pikemalt peatada, kuna just see külge meie rahu-lepingus tundub mulle kõige tähtsamana.

Ilmasõda oli konflikt oma peaosades juba kõrgele arenemisastmele jõudnud kapitalistlikus ühiskonna korras. Enamlased lootsid, et see konflikt saab lõpuli-kult surmawaks kapitalistlikule ilmakor-rale enesele ja wiib igalpool kommunismi wõidule. Enamlaste lootused on senni ainult osalt täide läinud. Tõsi küll, ilma-sõja mõjul tekkis Wene rewolutsioon, selle järele Saksa rewolutsioon ja hulk teisigi rewolutsioone wõidetud mais ja rewolutsioonilisi käärimisi kogu ilmas. Igalpool ärkasid rahwahulgad, püüti eest tsarismi, kaiserismi, feodalismi ja junker-luse jätised, pandi maksma igalpool de-mokraatlik kord ja asuti osalt sotsialist-likkude põhimõtete elluwimisele. Ainult enamline Wenemaa asus selles sihis täie jõuga ja sihikindlusega tööle, kuna mujal sotsialismi küsimus jäi enam-wähem teo-reetiliseks päewaküsimuseks, wäga mit-mesuguses gradatsioonis, alates demo-kraatlikkude tulewiku sotsialistidega à la Kerenski, kes arwas wõimalikuks sotsia-listlikku korda maksma panna alles paari-saja aasta pärast, jätkates demokraatlik-ku olewiku-sotsialistidega, kes tahaksid hakata sotsialistlikke põhimõtteid maks-ma panema juba praegusel ajal, kuid de-mokraatlikkude abinõudega ja lõpetades diktatuuri põhimõttel asuwate enamlas-tega ja enamliste kalduwustega sotsialis-tidega kogu ilmas.

Wenemaal pääsis wõidule äärmine pahempoolne sotsialism enamluse kujul. Selle wastukaaluks tekkisid ka Wene-maal ühiskondlikult kõigemustemad ta-gurlised tsaristlikud woolud, Denikin'i ja Koltshak'iga eesotsas, kellest Judenitsh mitte liig kaugel ei seisnud. Kogu ilma ühiskondlikkude wõitluste keskkoht koon-dus Wenemaale. Oodati huwitusega kumbpool wõidab, sest see wõit oleks ära määranud terve ilma edaspidise ühiskondliku arenemise lähemaks ajaks. Enamlaste wõidu puhul oleks wõitnud kommunism, Koltshak'i ja Denikin'i wõidu puhul aga must tagurlus, mis oleks en-nast maksma pannud mitte üksi Wene-maal werisena, waid kergemal kujul üle kogu ilma.

Wenemaa sisemistes wõitlustes wõit-sid enamlased, kõige tagurlaste toetamise peale waatamata liitriikide ja pooltaht-mata toetamise peale waatamata äärerii-kide poolt, kelle kodanlistel klassidel ju enamluse kukutamise mõte peas mõlkus, kuna aga nende pahempoolsed erakonnad olid täielikult Wene asjadesse segamise

wastu. Et aga ei liitlaste ega Wene tagurlaste poolt ääriikide iseseiswust ei kindlustatud, siis tuli ääriikide kodanlistel erakondadel walida maailma tagurluse toetamise wõi oma isamaa iseseiswuse wahel, wiimast enamluse püsima jäämise hinnaga, mis ju kodanlusel isearanis meelepärast ei wõi olla. Ääriikide kodanlus pidas end ses küsimuses korralikult ülewal ja walis maailma tagurluse asemel demokraatliku isamaa, kusjuures kogu küsimuse algatamine ja esimese rahutegemise au Eestile jääb.

Eesti oli see, kes kommunismi toore kuju läände tungimisele esimesena piiri pani, Eesti oli ka see, kes Wene tagurlaste plaanidest esimese saatusliku kriipsu läbi tõmbas ja ses mõttes kogu ilma poliitikapöörde tõsiseks algatajaks sai.

Teatawasti oli alles hiljuti enamluse ja kodanluse wahel nii suur hingeeluline wastolu, et mingisugustest kokkulepetest siis weel juttugi ei wõinud olla; kawatseti wastastikku teineteist maa pealt ära häwitada, otse puhastüüsilises mõttes. Et aga selleks kummalgi poolel jõudu ei jätkunud, siis on lõpuks hakanud arenema kokkuleppe-meeleolu: kodanlus nihkub pahemale poole, enamlus areneb paremale poole, demokraatia sihis. Üksteisest arusaamine on kaswamas, on wiinud koguni Eesti-Wene rahuni, mis üldist rahutegemist päewakorrale tuues enamlusele wõimaluse annab astuda rahuliku arenemise teele. See arenemine wiib wälja demokraatiani, milles sotsialismil on tähtis koht, missugust on wõimatu ette öelda. Igatahes kaob enamlusest kõik, mis pole ühiseluliselt otstarbekohane, kuna see, mis enamluses on jaatawat, alles jääb ja täielikumalt wälja areneb. Et aga enamluses midagi positiwset leidub, selles pole midagi kahtlust, sest wastasel korral poleks neid enam üldse olemas.

Eesti on oma rahutegemisega saanud lepitajaks wahemeheks enamlaste ja kodanluse ilma wahel. Ses mõttes on Eestil suured teened kogu ilma ühiskondliku arenemise, kogu ilma demokraatia ja ka sotsialismi ees. Eesti wõib uhke olla, et ta on oma ajaloolise ülesande täitnud. Ta on olnud uute radade rajaja kogu ilma ühiskondliku tulewiku arenemise sihtjoonte määramisel. See moment on minu arwates kõige tähtsam meie rahutegemisel, sest selle tähtsus ulatab üle Eesti kitsaste piiride.

M. Kurs-Oiesk (sd.): Ma ei wõta mitte praegu sõna partei esitajana, sest minu parteiseltsimees Ast on sellena juba kõnelenud. Ma tahan alla kriipsutada meie rahwa naisliigete eraldi rasket seisukorda selle sõja ajal, sest meie ei ole mitte tohtinud sellest otsekohe osa wõtta. Ma tahan sissejuhatuseks weel öelda, et meile enamlane mitte ilmtingimata kiskja elajas ei ole, waid ainult siis, kui ta tuli ja mõõgaga meid wastu meie tahtmist tahtis õndsaks teha. Sel ajal tuli meil kõigil äkisti seisukoht wõtta, siis wõtsime ka meie suure waimustusega kaitsmistöödest osa, kõigi oma tunnetega ja wõimisega andusime sellele teenistusele. Kuid hirmul on suured silmad ja meie ei olnud ju mitte otse frondil ega ka sõja seljataga nendes asutustes, kus meie sündmustega kõigesuuremat kontakti oleksime saanud pidada ja selle tagajärjel, et meie ei osanud õieti hinnata neid hädaohti, mis sõjapidamise juures olid, oli meie seisukoht hingeeluliselt mitu korda raskem. Hirmul on suured silmad ja nii mitmed emad, kelle pojad, kelle wennad frondil olid, waatasid ikka kartusega frondi poole; kas tuleb meie armas tagasi wõi ei. Kõige waimustuse juures, mis meil oli, oli hirm omaste kaotamise eest ikka suur ja sellepärast ma usun, et ma mitte ükski ei ole, kui ma kui naisterahwas soojalt terwitan rahutegemist. Meil on siiski üks kartus rahuaja tulekul, see on meil naistel eraldi: olgu küll et sõjategevus raskelt meie peale mõjus, aga ta on meile ka suure wõidu toonud. Nimelt sõja ajal wõitsime seisukoha oma kätte; nii mõnigi naisterahwas wõeti ametisse wastu, kuhu ta enne ei pääsenud. Loomulikult, kui meie sõdurid koju tulewad, nad ei tohi juhuslikke jõude oma kohtade pealt leida ja niisugune juhuslik jõud on ka naisterahwas olnud nii mitmelgi puhul. Tahaksin lootust awaldada meie walitsusele, meie kogukondadele ja kõigile meie meeskonnale, kellel selles midagi ütlemist on, et see nende oma kasu on, kui nad meid mitte tagasi ei tõuka warju ja ka tervele ühiskonnale kasuks on, kui wõimalikult palju meie naisi kõigist awalikkudest eluawaldustest osa wõtawad. Meie sotsialistide nõudmine on ju olnud: rahu, tööd ja leiba. Just selles wõitluses, leiwasaamises wõib naiste tööjõud kaswatatud saada. Mis on meile walusam, kui just leiwaküsimus? Ma lõpetan lootusega, et meie meeskodanikud, kellel selle kohta midagi ütlemist on, meid mitte

sest wõitlusest ära ei lükka, mida meile demokraatlik õigus annab ja mille algus meil sõjaga kätte on wõidetud.

A. Tellman (töer.): Siin on palju erakondade esitajaid sellest majanduslikust arenemisest rääkinud, mis rahu-tegemine kaasa toob. Siiski on waikides ühest asjast mööda mindud ja see on meie noorsoo waimline arenemine, mis mind isiklikult kui pedagoogi on sundinud sõna wõtma. Meie noorsoo waimline arenemine oli sõja tõttu libedal teel just sellepärast, et õppejõud puudusid ja teisest küljest ka õpilased said frondile saadetud, mis iseenesest mitte soowitaw ei oleks olnud, igatahes kaswatuslikust küljest mõjusid sõjaolud halwawalt meie noorsoo peale. Seda silmas pidades wõin ma ainult terwitada meie waprast sõjawäge ja rahulepingu komisjoni, eesotsas härra Poska't, kes on suutnud seda rasket ülesannet lõpule wiia. Terwitan rahulepingut ja loodan kindlasti, et meie wõiksime oma jõu kokku wõtta ja täie jõuga noorsoo kaswatusale asuda. Leian, et üks terve ja tugew rahwas ainult riigi wõim on.

Juhataja A. Rei: Sõna on lõpu-kokkuwõtteks aruandjal.

Aruandja J. Poska: Suurt mul juurde lisada ei ole, aga lubage mulle siiski mõni sõna selle kohta öelda, mida endine peaminister siin awaldas. Mina pean ütleva, et mul seda kartust, et sõjalõpuga meil enamlus hakkab wõtma, ei ole.

Enamlus, kui õpetus on ammust ajast olemas, aga pääsis makswusele mitte rahu ajal, waid pärast suurt sõda, mis enamluse ka meil maksma pani. Sellepärast ümberpöörduvalt enamluse tekkimist wõiks ennem karta, kui sõda pikale weniks ja enesega niisugused elutingimused kaasa tooks, mis enam ja enam rahulolematust sünnitaksid. Mina lugesin hommikul seda artiklit, mis härra Uluots siin

ette tõi ja mis Lenin'i seletusi Eesti kohta sisaldab. Et Lenin tähtis mees on, siis analüseerisin mina tema sõnu. Siin on öeldud: „Warsti pannakse ka Eestis nõukogude wabariik maksma“. Käega katsutaw, et Lenin otsib omale lootust ja kes lootust otsib, selle meeoleolu juba hea ei ole. (Üldine naer.) Lenin'ile peab selle eest tänulik olema, et ta oma arwamise otsekohe wälja ütles. Lenin loodab, et uus rahuleping palju parem saab olema ja et seda uut rahulepingut teeb tema juba enamlise Eesti walitsusega; et iga rahuleping pärast sõda tehakse, siis tähendab, et Lenin loodab Eestit sõjaliselt lüüa siis, kui ta omale enamlise walitsuse on muretsenud. (Üldine naer.) See olgu meile hoiatuseks, et meie enamlist walitsust mitte sisse ei laseks, waid ta üle täieliku wõidu saaksime. (Üldine käteplagin.) Selle peale põhjendades palun ma Eesti-Wene rahulepingut wastu wõtta. (Käteplagin.)

Juhataja A. Rei: Wälisasjade komisjoni poolt on ettepanek tehtud seda seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Sellega on tänane päewakord läbi. Kas tehakse ettepanekuid järgmise koosoleku kohta?

K. Wirma (sd.): Teen ettepaneku järgmine koosolek homme ära pidada.

Juhataja A. Rei: Ma leian, et meil sõjalised olud wäga palju raha ja aega nõuawad ja sellepärast olen ka mina selle poolt, et see asi wõimalikult kiirelt otsustataks ning teen ettepaneku järgmine koosolek homme pidada kell 5 p. l. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.30 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei.**

Sekretäär **H. Martna.**